

RAPPORT

Vertskapsattraktivitet og eksternt eierskap i Møre og Romsdal

MENON-PUBLIKASJON NR. 31/2014

November 2014

av Erik W. Jakobsen, Øystein S. Sørvig og Peter Aalen

MENON
Business Economics

Sammendrag – frittstående artikkel

Møre og Romsdals vertskapsattraktivitet

Land, regioner og byer konkurrerer om å tiltrekke seg og å beholde næringsvirksomhet. Lokaliseringskonkurranse mellom land og regioner er ikke noe nytt, men av flere årsaker er lokalisingskonkurransen blitt viktigere og hardere. Blant annet har bedrifter blitt mer internasjonale, noe som også gjør dem mer internasjonalt mobile. Dessuten er land og regioner blitt mer bevisste på mulighetene til å tiltrekke seg investorer, bedrifter og personer utenfra, noe som skjerper konkurransen.

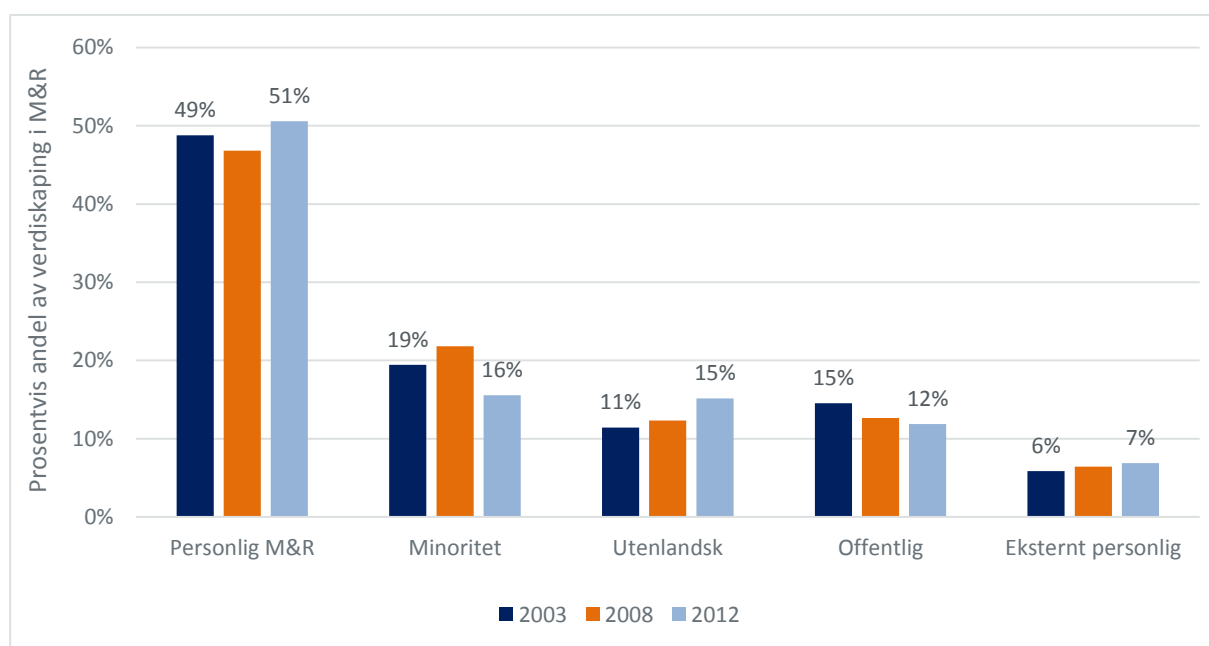
Mens konkurransen tradisjonelt har dreid seg om tilgang til naturressurser, billig arbeidskraft eller gunstige skattevilkår, dreies lokalisingskonkurransen i økende grad mot tilgang på relevant kompetanse, kunnskapsmiljø og kunderelasjoner. Sagt på en annen måte går vi fra kostnadskonkurranse til kunnskapskonkurranse.

Møre og Romsdal er, med sitt internasjonalt orienterte næringsliv, mer eksponert for lokalisingskonkurranse enn mange andre fylker i Norge. Jo bedre Møre og Romsdal lykkes med å tiltrekke og beholde høyproduktive og innovative bedrifter, desto større blir den økonomiske velferden i fylket. Derfor er det viktig for befolkningen i Møre og Romsdal at fylket er et attraktivt vertskap for næringsvirksomhet.

Hvem eier næringslivet i Møre og Romsdal?

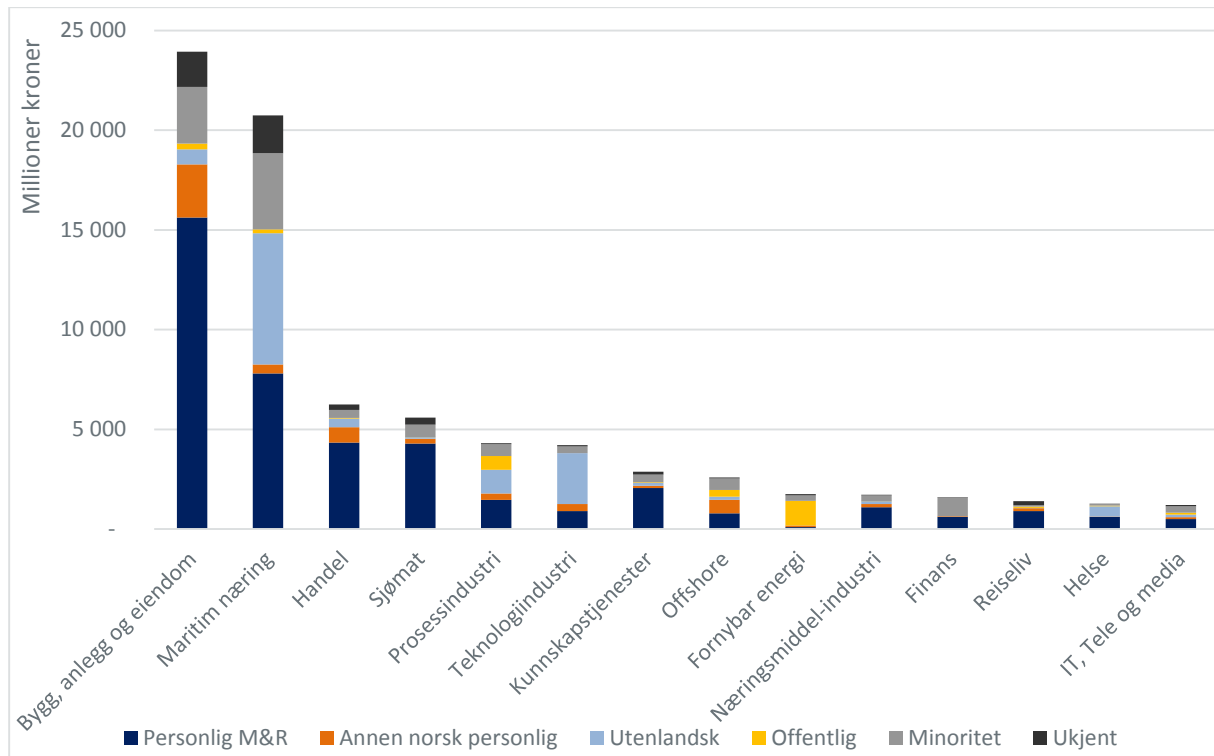
Møre og Romsdal er et fylke med sterke tradisjoner for internasjonalt orientert næringsvirksomhet, med store bedrifter innen produksjon av sjømat, maritim virksomhet, samt teknologi- og prosessindustri. De fleste bedrifter i Møre og Romsdal kontrolleres av personer og familier, og det personlige eierskapet står klart sterkere i Møre og Romsdal enn i resten av landet. De fleste personlige eiere er hjemmehørende i fylket. Faktisk kontrollerer personer og familier fra Møre og Romsdal halvparten av all verdiskaping i fylket – mer enn dobbelt så mye som utenlandske og norske eiere fra andre fylker gjør.

Utvikling i eierskap fordelt på eiertyper fra 2003 til 2012. Kilde: Menon/Bisnode

De siste tiårene har eksternt eierskap blitt noe viktigere i Møre og Romsdal, men veksten har ikke gått på bekostning av det personlige eierskapet i Møre og Romsdal. Det er primært det offentlige eierskapet som er redusert.

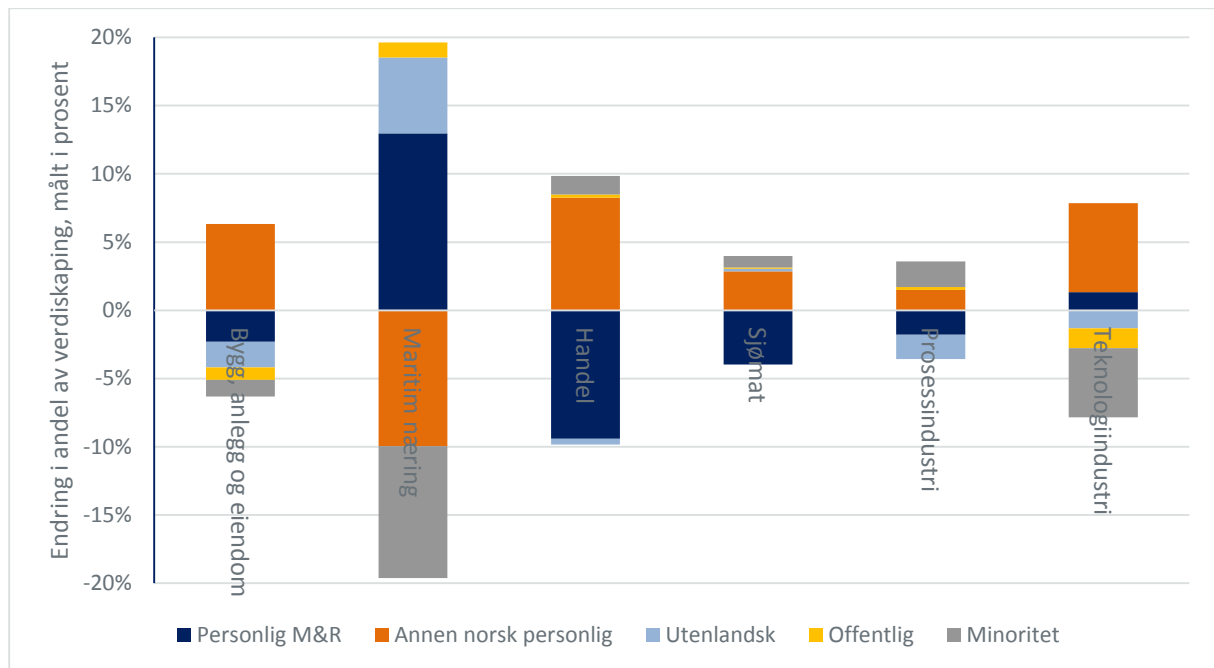
Møre og Romsdals største næringer i 2012 målt i verdiskaping fordelt på eiertyper. Kilde: Menon/Bisnode

Hvem som eier bedriftene varierer betydelig mellom de forskjellige næringene i fylket. Kraftnæringen er naturligvis dominert av kommuner, fylker og staten. For øvrig er det svært lite offentlig eierskap i Møre og Romsdal. I maritim næring er lokalt personlig eierskap og utenlandsk eierskap de viktigste eiertyperne. Maritim næring i Møre og Romsdal er internasjonalt ledende og har tiltrukket seg flere verdensledende maritime bedrifter. Bourbon Offshore og Edison Chouest Offshore er to av verdens største offshorerederier med flåter på flere hundre skip. Begge er eksempler på utenlandske selskaper som har satset i Møre og Romsdal. Rolls Royce Marine og Vard er to andre store utenlandsk eide selskaper i den maritime klyngen.

I andre næringer er det norske eiere fra utenfor fylket som er blitt viktigere. Eksempler på viktige norske eksterne eiere er Olav Thon, som eier mange eiendommer og kjøpesenter i fylket, og investoren Erik Must, som er hovedeier i belysningskonsernet Glamox i Molde.

Endring i eierstruktur i Møre og Romsdals største næringer

Møre og Romsdals styrker og svakheter som vert for næringslivet

Hva er det som gjør Møre og Romsdal et attraktivt sted å investere? Vi har spurt noen av de viktigste eksterne eierne i fylket om hvorfor de har investert i Møre og Romsdal og hva de vurderer som fylkets sterke fortrinn og ulemper.

Lønnskostnadene i Møre og Romsdal er ikke høye sammenlignet med resten av Norge. Derimot trenger man ikke dra lenger enn til Sverige før lønnsnivået i industrien er et helt annet enn i Norge. Det stiller høye krav til bedriftene i fylket. Skal man lykkes i internasjonal konkurranse må man jobbe både smartere og fortere enn andre steder.

«En utfordring for oss, som for annen norsk industri, er det norske kostnadsnivået. Norge har et høyt kostnadsnivå som betyr høye lønnsutgifter. En industriarbeider koster det dobbelte i Norge som i Sverige»

-Nora Forrisdal Larsen, Nordstjernan, største eier i Ekornes

Et viktig poeng for alle eierne er å få frem at så lenge bedriften er lønnsom så vil den være i drift. Enten det er Hydros smelteverk i Sunndal eller Pelagias fiskefabrikker langs hele kysten. Da trengs det dyktige og flinke mennesker som kan jobbe i bedriftene i fylket og eierne sier at de finner høykompetent arbeidskraft i fylket, både fagutdannede fabrikkarbeidere og forskere med doktorgrad.

«Når det går bra med aluminiumsindustrien så tiltrekker vi oss den nødvendige fagkompetansen vi trenger. Både flinke lærlinger til forskere med doktorgrad. Vi er en av fylkets største lærlingebedrifter og har god kontakt med forskningsmiljøet på NTNU.»

-Hallvor Molland, konserndirektør Hydro

Likevel er det vanskelig å få personer fra utenfor fylket til å etablere seg i Møre og Romsdal. Fylket har ingen byer som kan tilby de samme urbane kvalitetene som store byer som Bergen og Trondheim. Byene i fylket, og særlig

Ålesund, klarer ikke å være sterke senter for omlandet sitt. Kniving mellom kommuner og politikere som setter sin kommune fremfor fylkets beste gjør at gode prosjekter for hele regionen ikke blir realisert. Dette gjør Møre og Romsdal til et mindre attraktivt å bo. Fylket trenger attraktive byer, det holder ikke bare med vakker natur.

«Skal Ålesund vokse så må byen få mer av de tilbudene man kan få i større byer. Du skal ikke undervurdere verdien av en god cafe latte og et bra kinotilbud. Byen må begynne å være regionhovedstad for Sunnmøre og ikke bare tenke på kommunen.»

-Anette Bonnevie Wollebæk, Rolls-Royce Marine

Når det er vanskelig å tiltrekke seg mennesker utenfra er det bra at fylket klarer å utdanne de menneskene som allerede hører hjemme i Møre og Romsdal. Høgskolen i Ålesund har over lang tid bygd opp tette bånd til næringslivet i fylket. Det er en viktig ressurs for næringslivet i regionen at det utdannes høykompetent og etterspurt arbeidskraft i deres eget nabolag.

En utfordring for næringslivet er at det er vanskelig å få tak i toppkompetanse innen forretningsutvikling og andre avanserte støttetjenester i fylket. Dette er nok en av flere grunner til hovedkontor blir flyttet ut av fylket. Pelagia og Glamox er to selskaper som har valgt å flytte hovedkontorene sine ut av fylket.

Den maritime klyngen i fylket er i dag verdensledende innen utvikling av ny teknologi og løsninger. I Møre og Romsdal har næringen en komplett verdikjede. Et mangfold av aktører, som konkurrerer og utfyller hverandre, og god kontakt mellom bedriftene er de viktigste grunnene til at klyngen er så sterk. Maritim næring har nok det eneste næringsmiljøet i fylket som er så sterkt at det kan tiltrekke seg hovedkontorer, som for eksempel Rolls-Royce Marine.

I andre næringer, som sjømat og møbel, er næringsmiljøet mindre og mer spredt. Disse næringene har fortsatt bedrifter i verdensklasse som Ekornes, Stokke og Epax, men klyngene er mer sårbar enn den maritime. Opprettelsen av egne klyngeorganisasjoner er gode initiativ for å styrke disse næringene i Møre og Romsdal. Det er for tidlig å si om disse organisasjonen kan gjøre klyngene robust nok til å tiltrekke og å holde hovedkontorer i regionen.

Viktige selskap utenfor den maritime klyngen som Stokke, Glamox og Pelagia velger å ikke ha hovedkontoret sitt i Møre og Romsdal. Det kan tyde på Møre og Romsdal ikke er en spesielt attraktiv plassering for hovedkontor for andre næringer enn den maritime.

Våre anbefalinger

Møre og Romsdal har gode forutsetninger for å være et viktig næringsfylke. Det krever likevel at det jobbes bevisst og målrettet for å styrke fylkets vertskapsattraktivitet. De følgende anbefalingene kan bidra til dette.

Videreutvikle muligheten for transport inn og ut av fylket

Møre og Romsdal ligger i utkanten av Norge og Europa, og det medfører høye transportkostnader for næringslivet. God infrastruktur sørger for at personer og varer lett kan transporteres inn og ut av fylke. Gode veier, moderne havner og flyplasser med mange avganger vil alltid være viktig i/for næringslivet.

Prioritere samferdselsprosjekter som reduserer transportkostnadene for næringslivet.

Reiseavstander innad i fylket er viktig, men ikke alle veier er like viktig. Veier som reduserer reisetiden for næringslivet bør prioriteres. Lavere reisekostnader gir mer samarbeid og skarpere konkurranse, som igjen fører til at næringslivet blir bedre rustet mot internasjonal konkurranse.

Utvikle næringsspesifikke utdanningsløp i fylket for sjømatnæringen

Sjømatnæringen i Møre og Romsdal er sterk, men det bør vekke bekymring at Bergen de senere årene har styrket sin posisjon på bekostning av Ålesund som Norge sjømathovedstad. En måte å gjenvinne initiativet på kan være å styrke næringens kompetanse på logistikk. Høgskolen i Molde er ledende på logistikk i landet og jobber tett med både maritim næring og petroleumsnæringen i fylket. Her kan det være interessant for sjømatnæringen å innlede et tettere samarbeid Høgskolen i Molde.

Lokalpolitikere må fortsette å være talerør for det lokale næringslivet

Næringslivet opplever politikere som viktig. Hva politikere sier og gjør kan påvirke næringer, både positivt og negativt. Som talerør for næringslivets interesser inn mot sentrale politikere er lokale politikere ofte mer effektive enn hva selskapet eller profesjonelle lobbyister er. Denne rollen bør politikere være bevisst på å dyrke.

Øke kompetansen blant politikere og byråkrater på næringslivets behov og virkemåte

Politikere og byråkrater legger til rette rammevilkårene for næringslivet. Det kan fort oppstå misforståelser mellom det offentlige og private bedrifter. Misforståelser kan føre til unødvendig dårlig samarbeidsklima og redusere fylkets attraktivitet som sted å investere. Derfor er det viktig at politikere og byråkrater skaffer seg bedre kjennskap til både hva næringslivet trenger og hvordan det fungerer.

Ikke stå i veien for omlegging og omstilling av næringslivet. Det offentlige må heller ikke stå i veien, men heller oppfordre til omstilling i næringslivet. Gode rammevilkår, attraktive bomiljøer og sterke utdanningsinstitusjoner bidrar til langsiktig verdiskaping og er områder som politiker bør engasjere seg i som gode verter for næringslivet. Hvis politikere derimot tviholder på gamle næringer og sementere gammel næringsstruktur utsetter bare nødvendig omstilling i næringslivet. Og når tiden for omstilling så kommer er det kanskje ikke så lett å finne de som synes Møre og Romsdal er så attraktivt som vertskap.

Innhold

Sammendrag – frittstående artikkel	1
1. Innledning.....	8
1.1. Rapportens oppbygning.....	10
2. Eierskap i Møre og Romsdal	11
2.1. Kort beskrivelse av datagrunnlag og metodikk.....	11
2.2. Næringslivet i Møre og Romsdal.....	13
2.3. Utviklingen i eksternt eierskap i Møre og Romsdal det siste tiåret	15
2.4. Eksternt eierskap i Møre og Romsdal i dag.....	18
3. De 30 største selskapene i Møre og Romsdal	21
3.1. Halvparten av de 30 største selskapene er maritime	23
3.2. Halvparten av de 30 største selskapene i fylket er eksternt eid	25
3.3. Konsentrert eierskap er hovedregelen	27
4. De største eksterne eierne i Møre og Romsdal	28
4.1. De viktigste norske eksterne eiere.....	29
4.2. De viktigste utenlandske eiere.....	29
5. Viktige eksterne eieres vurdering av Møre og Romsdal	30
5.1. Glamox ASA – Sverre Valvik	30
5.2. Island Offshore – Gary Chouest	32
5.3. Ekornes ASA - Nora Forrisdal Larsen.....	33
5.4. Hydro Sunndalsøra – Hallvord Molland.....	34
5.5. Rolls-Royce Marine – Anette Bonnevie Wollebæk	35
5.6. Pelagia – Egil Magne Haugstad	37
6. Møre og Romsdals vertskapsattraktivitet	38
6.1. Naturressurser og geografi	38
6.2. Infrastruktur.....	38
6.3. Kompetanse og kultur.....	39
6.4. Lokalisering av hovedkontorer og operative enheter.....	40
6.5. Næringsklyngene	42
6.6. Våre anbefalinger.....	44
7. Referanser	45
8. Vedlegg.....	46
8.1. Intervjuliste	46
8.2. Menons næringsinndeling	47

1. Innledning

Vertskapsattraktivitet handler om å lykkes i lokaliseringskonkurransen

Land, regioner og byer konkurrerer om å tiltrekke seg og å beholde næringsvirksomhet.¹ Denne innsikten har norske myndigheter vært lite opptatt av – fordi landet alltid har vært rikt på attraktive naturressurser som fisk, fossefall, mineraler, samt olje og gass. Dermed har næringslokalisering i mange tilfeller handlet mer om å «ordne køen» enn om å gjøre seg attraktiv for å lykkes i lokaliseringskonkurransen. I land som har få naturressurser har myndighetene en helt annen bevissthet om betydningen av vertskapsattraktivitet. Den økonomiske politikken i et land som Singapore har handlet om å legge til rette for og gjøre bystaten attraktiv for internasjonale investeringer. Det har man lyktes godt med. Til tross for at Singapore aldri har kunnet bygge rikdom på fisk, olje eller andre naturressurser, har landet i dag høyere BNP per innbygger (kjøpekraftjustert) enn Norge har².

Lokaliseringskonkurranse mellom land og regioner er ikke noe nytt, men av flere årsaker er lokaliseringskonkurransen blitt viktigere og hardere. Blant annet har bedrifter blitt mer internasjonale, noe som også gjør dem mer internasjonalt mobile. Dessuten er land og regioner blitt mer bevisste på mulighetene til å tiltrekke seg investorer, bedrifter og personer utenfra, noe som skjerper konkurransen.

Mens konkurransen tradisjonelt har dreid seg om tilgang til naturressurser, billig arbeidskraft eller gunstige skattevilkår, dreies lokaliseringskonkurransen i økende grad mot tilgang på relevant kompetanse, kunnskapsmiljø og kunderelasjoner. Sagt på en annen måte går vi fra kostnadskonkurranse til kunnskapskonkurranse. Land og regioner som satser på å vinne lokaliseringskonkurransen ved å tilby de beste kunnskapsmiljøene har et svært viktig fortrinn. Fordi kunnskapsmiljøer er ekstremt lite mobile, vil de være langt mer robuste mot endringer i markeds- og konkurranseforhold. Dette leder til *økt regional spesialisering* – ikke nødvendigvis innenfor produktområder og bransjer, men rundt kompetanseområder og basisteknologier.

Næringsklynger skaper varige lokaliseringsfortrinn

En kjerneinnsikt i forskningen om vertskapsattraktivitet er at lokaliseringsfortrinn må bygges på faktorer som er lite mobile – med andre ord faktorer som er stedbundne. Lokale klynger av bedrifter og kunnskapsmiljøer som er vevd sammen gjennom mange og komplekse relasjoner er svært lite mobile. Kunnskapsrike enkeltpersoner og enkeltbedrifter kan flytte, men det er i praksis umulig å flytte hele kunnskapsmiljøer. Det innebærer at noe av det viktigste myndighetene kan gjøre for å styrke vertskapsattraktiviteten, er å bidra til å klyngeutvikling.

Den maritime klyngen i Møre og Romsdal er et eksempel på et slikt kunnskapsmiljø. Klyngen har nylig blitt tildelt betegnelsen GCE (Global Centre of Expertise) etter å ha vært NCE (Norwegian Centre of Expertise) siden programmet ble etablert i 2006.

Spesielt viktig å være attraktiv for lokomotivselskaper

Denne rapporten handler i stor grad om de store selskapene i Møre og Romsdal. Disse er ikke bare viktige for fylkets verdiskaping i kraft av være store, men også fordi de ofte har en **lokomotivrolle i sine næringsmiljøer**.

¹ I boken «*Attracting the winners – the competitiveness of five European Maritime Industries*» (Jakobsen et al, 2003, Kolofon forlag) slås det fast følgende: «The race for attractiveness exists on all geographical levels - Local areas and cities, Nation states and Supra-national regions (e.g. EU vs. South East Asia).

² I følge data fra både IMF og Verdensbanken er det kun Qatar og Luxemburg som har høyere kjøpekraftjustert BNP per innbygger enn Singapore i 2013.

Med lokomotivrolle mener vi for eksempel at selskapene i kraft av sin størrelse kan løfte store forsknings- og innovasjonsprosjekter, enten i samarbeid med kunnskapsaktører, spesialiserte produkt- og tjenesteleverandører eller andre aktører i klyngen. Lokomotivrollen kan også handle om å bringe med seg samarbeidspartnere og underleverandører ut på internasjonale markeder og profileringsarenaer. For eksempel har de store rederiene vært kritiske for internasjonaliseringen av maritime utstyrsleverandører. En tredje lokomotivfunksjon kan knyttes til klynge-infrastruktur. Å utvikle fysiske eller virtuelle samhandlingsarenaer eller å utvikle spesialiserte utdannings- og opplæringsprogrammer er eksempler på infrastruktur-funksjoner i en klynge. Rolls-Royce Marine er et godt eksempel på et selskap som bidrar til utvikling og styrking av den maritime klyngen, både gjennom etablering av Norsk Maritimt Kompetansesenter (NMK) ved Høgskolen i Ålesund og gjennom aktiv deltakelse i samhandlingsprosesser i klyngen.

Store selskaper kan ta en **lokomotivfunksjoner** ved å:

- Løfte store forsknings- og innovasjonsprosjekter
- Bidra til internasjonalisering av leverandører og samarbeidspartnere
- Etablere klynge-infrastruktur
- Være viktig og krevende kunde for lokale leverandører
- «Corporate ventures» - innovative spinoffs fra hovedselskap
- Bidra til regional næringsutvikling utenfor egen næring/bransje

1.1. Rapportens oppbygning

I kapittel 2 beskriver vi eierskapet i Møre og Romsdal; hvordan ulike eiertyper fordeler seg på ulike næringer, og hvordan eierskapet har endret seg over tid. I kapittel 2 beskrives totalbildet, men uten å gå inn på hvilke selskaper som eksterne eiere og hvem disse eierne er. I de to neste kapitlene identifiserer vi hvilke store selskaper som har eksterne eiere, hvem disse er og hva slags egenskaper eierne har. I de avsluttende kapitlene analyserer vi, gjennom en kombinasjon av intervjuer og innsikt fra internasjonal forskning, for hvem og på hvilken måte Møre og Romsdal er attraktive som vertskap for utenlandske (og andre eksterne) eiere og investorer: Hvorfor har utenlandske selskaper investert i fylket, hvilke vurderinger har de gjort ved etablering/oppkjøp, hvilke planer har de med eierskapet i årene fremover, og hva er fylkets lokaliserings/vertskapsfortrinn?

2. Eierskap i Møre og Romsdal

2.1. Kort beskrivelse av datagrunnlag og metodikk

Menons næringsinndeling

De regnskapsbaserte analysene er baserte på Menons regnskapsdatabase over samtlige registreringspliktige bedrifter i Norge. (Selvstendig næringsdrivende og andre organisasjoner som ikke er registrert i Brønnøysundregisteret er ikke inkludert).

Menon har koblet sysselsettingsdata fra SSBs strukturstatistikk sammen med regnskapsdata, noe som gjør det mulig å fordele nøkkeltall på de fysiske enhetene (avdelingene) i hvert foretak. Dermed unngår man den såkalte «hovedkontorproblematikken».

Våre eierskapsanalyser bygger på solid forskningskompetanse. Menon gjennomførte i 2006 det største forskningsprosjektet om eierskap i norsk næringsliv noensinne (Grünfeld & Jakobsen , 2006). Gjennom først å kartlegge alt eierskap i norsk næringsliv identifiserte vi hvilke eiere som skaper størst verdier for seg selv og for samfunnet.

Menon opererer med klyngebaserte næringsdefinisjoner. Disse er utviklet gjennom forsknings- og utredningsprosjekter gjennom mange år og er nært relatert til næringsinndelingene som ble benyttet i forskningsprosjektet «Et kunnskapsbasert Norge» (Reve & Sasson, 2012). En komplett oversikt over næringsinndelingen finnes i vedlegg 2.

Det er en viss grad av overlapp mellom næringene. Spesielt vil «generiske næringer» som kunnskapstjenester og handel overlapse med andre næringer. Maritim og offshore er i stor grad overlappende næringer, men all rederivirksomhet (rigg, FPSO og offshorefartøy) er tatt ut av offshore-populasjonen og lagt til maritim næring. Dermed er det meste av overlappen fjernet. For nærmere beskrivelse av de forskjellige næringene se vedlegg.

Fire eiertyper

I dette kapitlet identifiserer vi eierstrukturen i næringslivet i Møre og Romsdal. Rapportens fokus er på eksternt eierskap, det vil si utenlandske eiere og norske eiere bosatt utenfor Møre og Romsdal. For å få et komplett overblikk over hvem som eier næringslivet i fylket opererer vi med fem eiertyper. Disse er gjengitt i tabellen nedenfor.

Tabell 1-1 Fem ulike eiertyper i Møre og Romsdal

Eiertype	Beskrivelse
Personlig eiere og stiftelser lokalisert i Møre og Romsdal	Norske individer og stiftelser som direkte eller indirekte eier aksjer i norske bedrifter og som er plassert i Møre og Romsdal.
Andre norske personlige eiere og stiftelser lokalisert i Norge	Norske individer og stiftelser som direkte eller indirekte eier aksjer i norske bedrifter og som er plassert utenfor Møre og Romsdal.
Utenlandske eiere	Aksjer i norske bedrifter eid av utenlandske selskaper eller enkeltpersoner i Norge.
Offentlige eiere	Aksjer i norske bedrifter eid av offentlige myndigheter i Norge, enten kommune eller stat.
Minoritetsiere	Minoritetsiere, det vil si alle eiere med mindre enn 10 prosent direkte eierskap eller i minst ett av flere ledd. Siden eierskap kan gå gjennom mange ledd kan en eiers eierskap i en bedrift være vesentlig mindre enn 10 prosent og likevel bli regnet som personeid. Hvis en person for eksempel har 20 prosent eierskap gjennom tre ledd, gir det en reell eierandel på 0,8 prosent. Denne eierandelen er registrert som personeid. Personen blir da tilordnet 0,8 prosent av verdiskapingen i det gjeldende selskapet. ³

Vi er opptatt av kontroll over selskapet – hva man gjør med eierskapet. Derfor opererer vi ikke med institusjonelle eller andre finansielle eiere som en egen eierkategori. Finansielle eiere har sjelden hverken mulighet eller incentiver til å utøve aktivt eierskap og dermed påvirke bedriftenes utvikling. Det finansielle eierskapet er likevel ikke utelatt. Det er inkludert i minoritetsierskap sammen med andre typer eiere som sitter med mindre eierposter i norske bedrifter.

I mange tilfeller går eierskapet gjennom flere ledd. Hvis vi er opptatt av hvem som faktisk eier og kontroller et selskap er det nødvendig å følge eierskapet bakover til vi ender hos den ultimate eieren. Dette kan vi gjøre for all norske eierskap, men ikke for utenlandsk eierskap. Vi har ikke data som gjør det mulig å identifisere hvem som står bak utenlandske eierposter. I analysene betrakter vi derfor utenlandske eiere som ultimate, på samme måte som personlige og offentlige eiere.

³ Det er også viktig å presisere at en person kan organisere sitt eierskap i flere eierselskaper. Vi identifiserer alle eierposter og summerer disse på den ultimate eierens hånd. Kjell Inge Røkke og Fred. Olsen er eksempel på eiere som har organisert eierskapet gjennom flere eierselskaper.

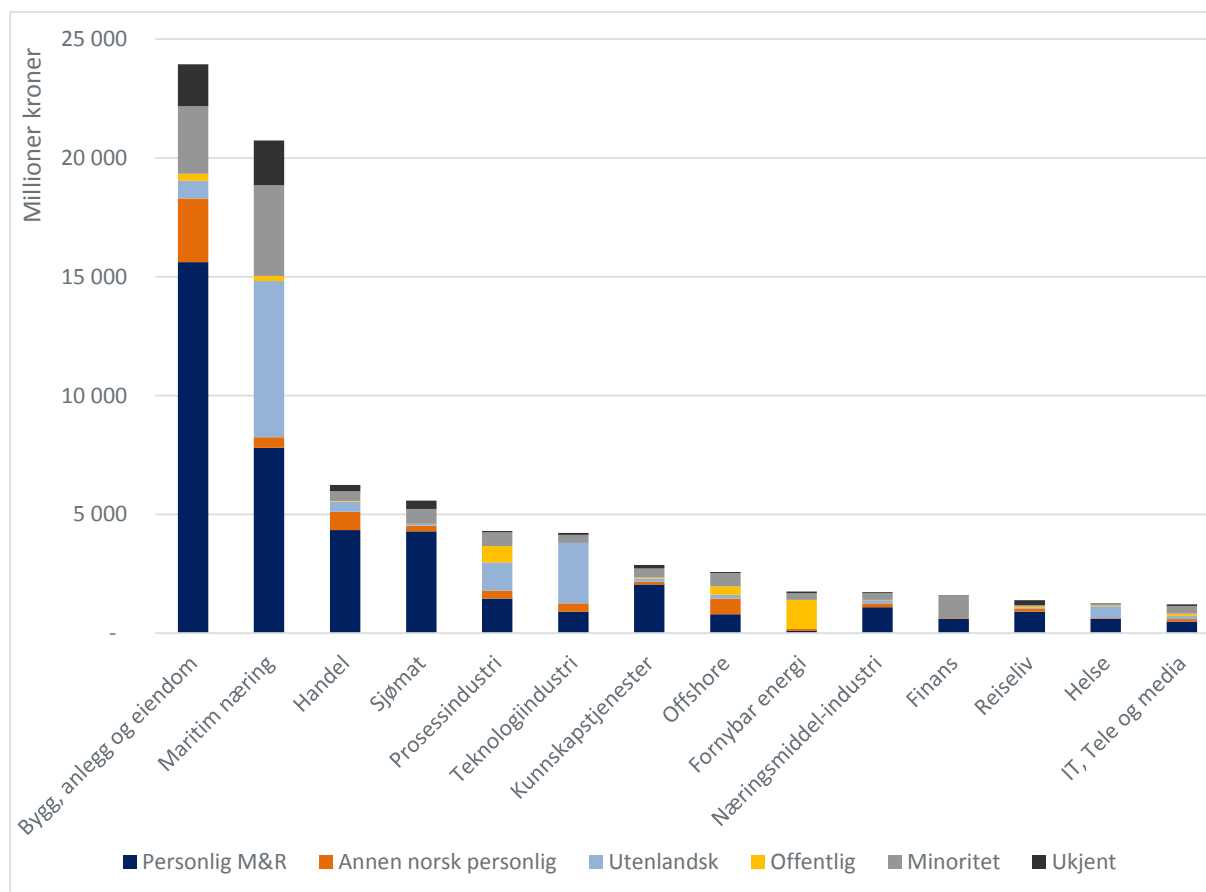
2.2. Næringslivet i Møre og Romsdal

Møre og Romsdal to største næringer er bygg og anlegg og maritim

Den største næringen målt i verdiskaping i Møre og Romsdal i 2012 er bygg, anlegg og eiendom (heretter bygg/anlegg). Nest størst er den maritime næringen. Disse to næringene står for 52 prosent av verdiskapingen i fylket. De fire neste næringene rangert etter verdiskaping i Møre og Romsdal er handel, sjømat, prosessindustri og teknologiindustri.

Figuren nedenfor viser 14 næringer i Møre og Romsdal rangert etter verdiskaping. For hver av næringene har vi fordelt verdiskapingen på aksjeeierne i selskapene i næringene. Som figuren viser, domineres bygg/anlegg av lokalt eierskap; to tredjedeler av næringens verdiskaping kan føres tilbake til lokale eiere. I maritim næring er det meste av eierskapet delt mellom lokale eiere og utenlandske konsern. Hvilke selskaper og eiere dette dreier seg om, kommer vi tilbake til i kapittel 3-2. Offentlig eierskap er det lite av i fylket. Fornybar energi er den eneste næringen hvor statlige og regionale myndigheter er de største eierne.

Figur 2-1 Møre og Romsdals største næringer i 2012 målt i verdiskaping fordelt på eiertyper. Kilde: Menon/Bisnode

Verdiskaping – hva det er, og hvordan det måles

Bedriftens eller næringens verdiskaping er et mål som er direkte sammenlignbart med målet BNP (brutto nasjonalprodukt). Verdiskaping beregnes som bedriftenes omsetning fratrukket kjøpte varer og tjenester. Det betyr samtidig at bedriftenes verdiskaping tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat (EBITDA). En nærings verdiskaping er dermed summen av lønnskostnader og EIBTDA i alle bedriftene.

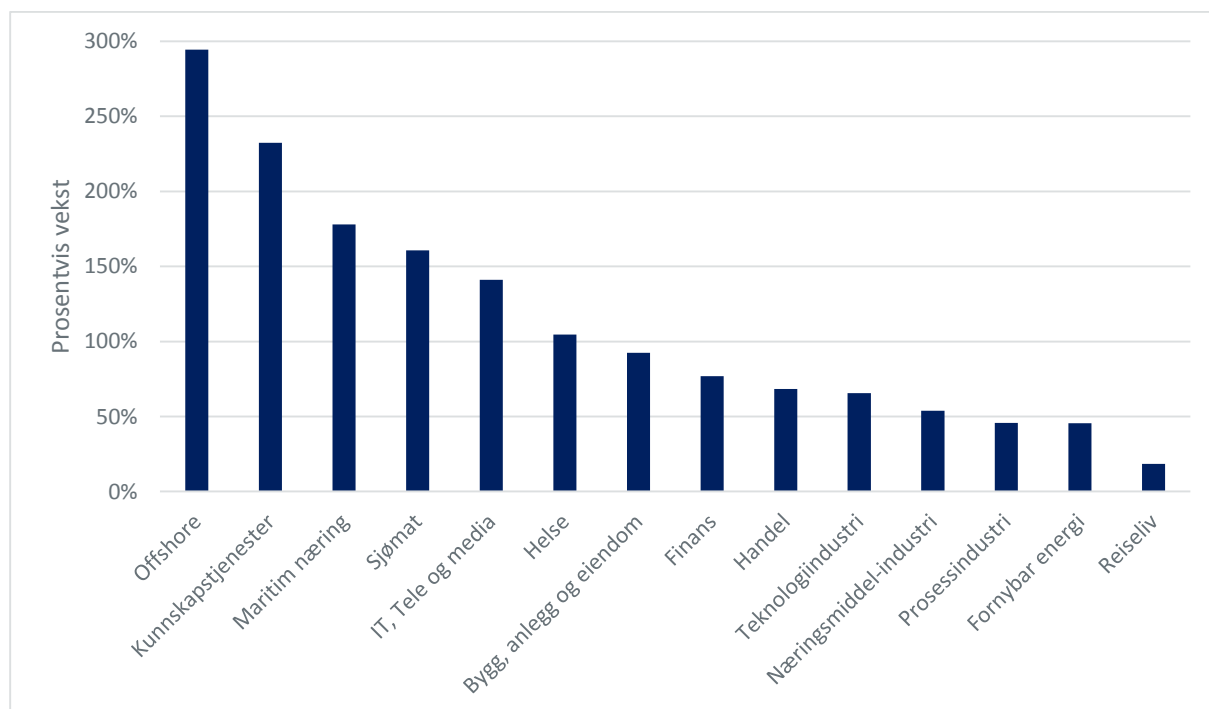
Verdiskaping er et godt størrelsesmål av to grunner. For det første unngår man dobbelttelling av varer og tjenester, noe som gjør det meningsfullt å sammenligne verdiskaping på tvers av næringer. Dessuten gir verdiskaping et godt bilde på den samfunnsmessige avkastning av næringsvirksomheten. Det skyldes at verdiskaping fanger opp avlønningen til de viktigste interessentene i næringen, det vil si de ansatte gjennom lønn, kommunene og staten gjennom inntektsskatt, arbeidsgiveravgift og selskapskatt, kreditorene gjennom renter på lån, og til slutt eierne gjennom overskudd etter skatt.

Siden 2003 har havnæringene og kunnskapstjenester vokst raskest

Fra 2003 til 2012 har verdiskapingen i Møre og Romsdal økt fra 38 milliarder til 79 milliarder. Det er en økning på 107 prosent. Veksten har vært ujevnt fordelt mellom næringslivet i fylket. De næringene som har økt mest er de tre havnæringene; sjømat, maritim og offshoreleverandører, samt kunnskapstjenester. Næringene med lavest vekst er reiseliv, fornybar energi og prosessindustri.

Høy oljepris og aktivitetsnivå innen offshore har vært en viktig driver for veksten i offshore og maritim. For sjømat har konsolidering og økende internasjonal etterspørsel etter norsk sjømat gjort at næringen har gjort det godt.

Figur 2-2 Vekst i verdiskaping for forskjellige næringer fra 2003 til 2012. Kilde: Menon/Bisnode

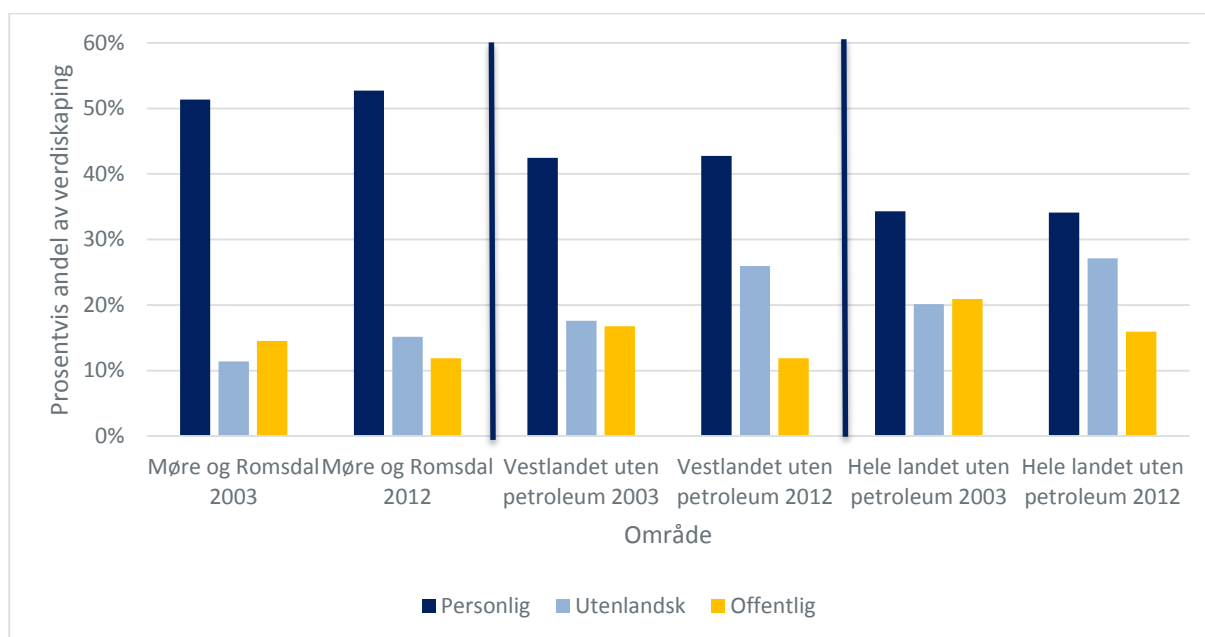
2.3. Utviklingen i eksternt eierskap i Møre og Romsdal det siste tiåret

Møre og Romsdal er et av fylkene i Norge hvor det personlige eierskapet står sterkest. Mer enn halvparten av verdiskapingen kontrolleres av personer og familier. Andelen er klart høyere enn i de øvrige Vestlandsfylkene – som igjen er betydelig høyere enn i resten av landet.⁴

Utenlandsk eierskap blir stadig viktigere i Norge og Møre og Romsdal, men personlig eierskap er viktigst

I figuren nedenfor er utviklingen i eierstruktur i Møre og Romsdal sammenlignet med utviklingen på Vestlandet og med utviklingen i landet som helhet. Ser vi på næringslivet i fylket som helhet har det vært relativt små endringer i eierstruktur fra 2003 til 2012. Vi har valgt å ta ut oljeselskaper i sammenligningen. Grunnen er at ved å ta ut petroleum blir sammenligningen av Møre og Romsdal med Vestlandet og Norge mer meningsfull. Den største endringen er at utenlandsk eierskaps andel av verdiskapingen har økt på bekostning av offentlig eierskap. Det personlige eierskapets andel av verdiskapingen i Møre og Romsdal, på Vestlandet og i Norge er stabil.

Figur 2-3 Sammenligning i eierstruktur mellom Møre og Romsdal, Vestlandet og hele landet. Kilde: Menon/Bisnode

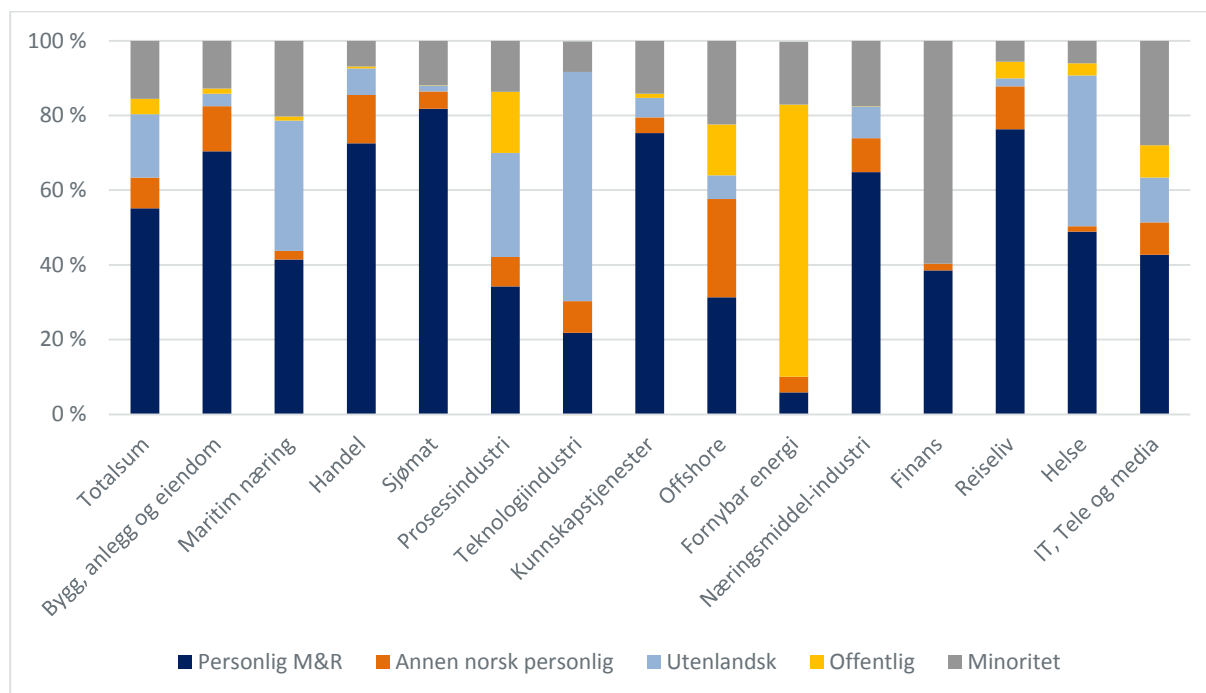
Figuren viser at trenden med økende utenlandsk eierskap på bekostning av offentlig eierskap gjelder for både Møre og Romsdal og Norge for øvrig. Den store forskjellen er at forholdet mellom eiertyperne i utgangspunktet er ulike. Møre og Romsdal skiller seg fra Norge for øvrig og Vestlandet ved at det private eierskapet er mye mer dominerende enn i resten av landet. Det norske personlige eierskapet ser ikke ut til å ha blitt svekket som følge av økt utenlandsk eierskap.

⁴ Da er Statoil og andre oljeselskaper holdt utenom analysene. Inkluderes disse, faller det personlige eierskapet på Vestlandet og Østlandet ytterligere.

Store forskjeller i eierstruktur mellom de forskjellige næringene

Eierstrukturen i Møre og Romsdal varierer mellom næringene. Forskjellene i eierstrukturen har sammenheng med særtrekk i næringen og markedsutviklingen. Figuren under viser fordelingen mellom forskjellige eiertyper i forskjellige næringer.

Figur 2-4 Eiertypers andel av verdiskapingen i næringer, rangert etter næringenes størrelse. Kilde: Menon/Bisnode

Næringene med størst andel utenlandsk eierskap er teknologiindustri og maritim næring. Offentlig eierskap dominerer innenfor fornybar energi men er ellers lite til stede i fylket. Det høye eierskapet i fornybar energi skyldes at kommuner, fylker og den norske stat har store eierandeler i fylkets kraftselskaper. Offshore er den eneste næringen med en høy andel eksterne, personlige eiere. Tess er et selskap som blant annet produserer slanger til olje- og gasselskaper. Selskapet hadde en verdiskaping i 2012 på om lag 80 millioner i Møre og Romsdal. Tess AS er eid og drevet fra Drammen.

Sjømatnæringen er den næringen der personlige eiere fra Møre og Romsdal står for det meste av verdiskapingen. I finansnæringen er minoritetsaksjonærer den viktigste eiertypen. Det eksterne norske eierskapet utgjør den største andelen i offshorenæringen, men målt i størrelse er eierposten i bygg, anlegg og eiendom den viktigste.

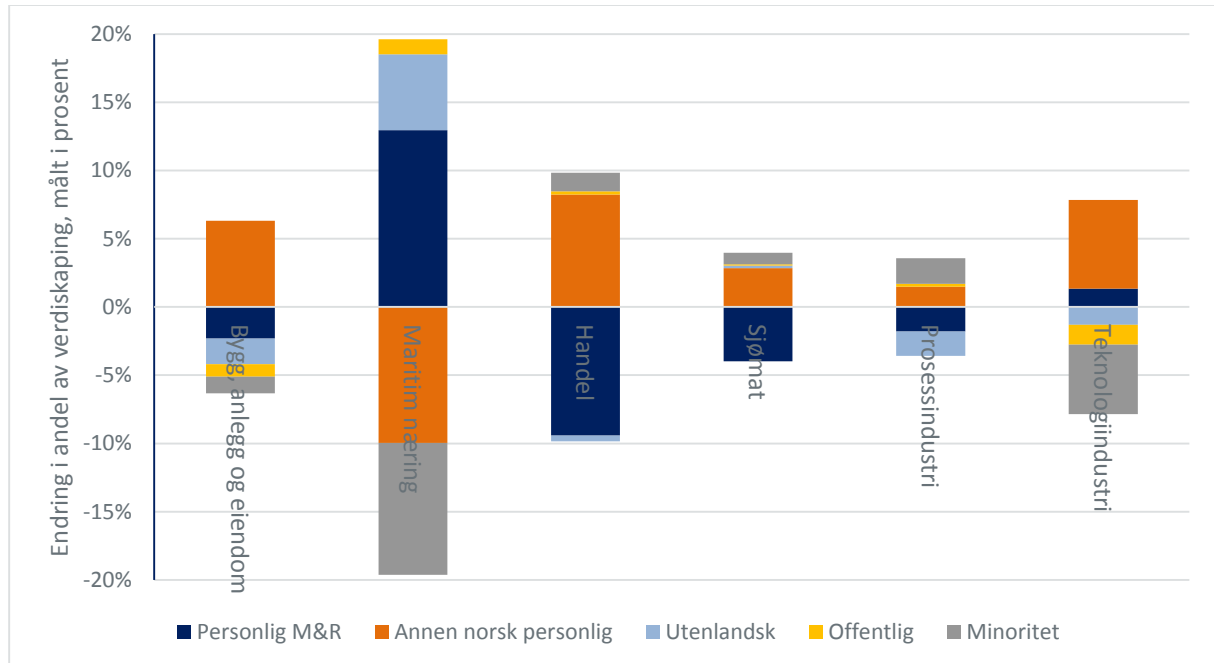
Maritim næring har opplevd de største eierskapsendringene

Vi har sett nærmere på hvordan forholdet mellom eiertyperne har endret seg innenfor de 14 næringene vi har studert, fra 2003 og frem til 2012. Analysen viser at eksterne norske eiere utgjør en stadig større andel av næringens verdiskaping i de fleste næringene. I den maritime næringen står utenlandsk og lokalt eierskap for en stadig større andel av verdiskapingen.

Figuren under viser hvordan fordelingen av verdiskapingen har endret seg for eiertyperne. En høy søyle indikerer at det har vært store endringer i en næring, mens en lav søyle betyr at det har vært mindre endringer i næringen.

En endring skjer hvis eierskapet har skiftet fra en type eier til en annen type eier.⁵ Endringer kan også skyldes at selskaper med en type eiere har hatt høyere verdiskapingsvekst enn selskaper med en annen type eiere.

Figur 2-5 Endring i av eiertypers andel av verdiskaping i de seks største næringen i M&R, rangert etter størrelse på næringen. Kilde: Menon/Bisnode

Den største endringen har funnet sted i den maritime næringen. Her har det personlige, lokale eierskapet økt sin andel av verdiskapingen med 13 prosent, mens utenlandske eierskap har økt med seks prosent. Mye av veksten hos personlige eiere kommer fra den sterke veksten i verdiskapingen fra offshorerederiene (Mellbye & Jakobsen, 2014). Økningen i utenlandske eieres andel av verdiskapingen kan primært tilskrives veksten hos Rolls-Royce Marine, Vard Group, Island Offshore og Bourbon Offshore Norway.

Innen teknologiindustri har eksterne personlig norske eiere økt sin andel av verdiskapingen med seks prosent. Ett av selskapene som har bidratt til denne veksten er Glamox ASA. Moldeselskapet har hatt en positiv utvikling de siste ti årene og er kontrollert av Arendals Fossekompani ASA.

Ålesund har vært en viktig by for norsk sjømatnæring, men lokalt eierskap utgjør mindre av verdiskapingen i fylket nå enn for ti år siden. Veksten har derimot kommet i hos eksterne personlige eiere. Noen av de eksterne eierne er personer med tilknytning til fylket som Røkke-familie. Andre er eksterne eiere som har gjennom konsolidering blitt en viktig eier i sjømatnæringen i Møre og Romsdal. Det viktigste eksempelet på dette er familiene Møgster og Witzøe. Etableringen av Pelagia AS førte til at hovedkontoret til Norway Pelagic i Ålesund ble lagt ned og flyttet til Bergen. Dette er et eksempel på at eksterne eierne flytter verdiskaping ut av Møre og Romsdal.

⁵ Hvis en eierpost selges fra et utenlandsk selskap til et annet, som OSX sitt salg av Vard til Ficantieri, vil dette ikke føre til en endring. Kongsberg Maritimes oppkjøp av Evotec vil derimot føre til en endring fra lokalt til eksternt eierskap.

2.4. Eksternt eierskap i Møre og Romsdal i dag

25 prosent av verdiskapingen i Møre og Romsdal kan tilskrives eksterne eiere, enten nordmenn bosatt utenfor fylket, eller utenlandske eiere. Dette eierskapet er derimot ulikt fordelt mellom de forskjellige næringene i Møre og Romsdal. Eierstrukturer bestemmes av mange faktorer. For eksempel er det et politisk ønske at norske vannkraftressurser i stor grad skal kontrolleres av det offentlige. Særtrekk ved markedet gir også utslag i eierstrukturen. Effektivisering og konsolideringen av norsk dagligvarehandel gjør at eksterne personlige eiere er blitt viktigere i denne næringen.

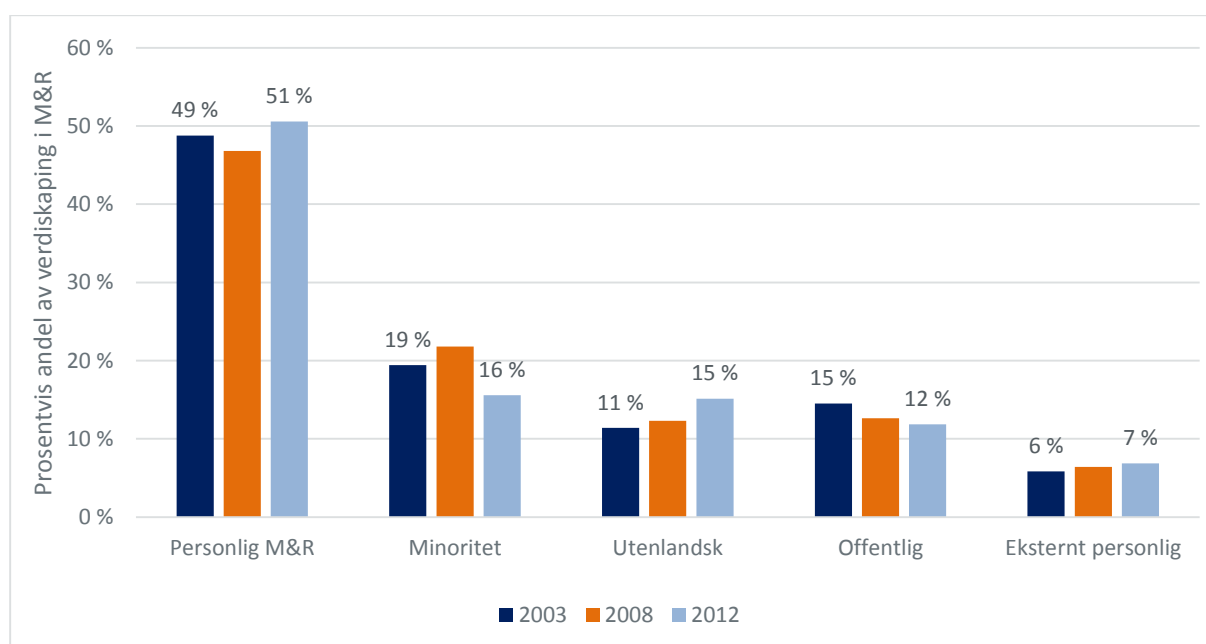
Det utenlandske eierskapet er gjerne fokusert på noen få store eierposter. Det er ofte utenlandske industrielle konsern som eier et helt selskap i Møre og Romsdal. De tre største utenlandske eierpostene i fylket er i Rolls-Royce Marine, Vard Group og Bourbon Offshore Norway. For eksterne norske eiere er bildet motsatt. Her er eierskapet spredt over mange forskjellige eierposter.

Eksternt eierskap øker i Møre og Romsdal

Gjennom Menons databaser har vi indentifisert personlige eieres bosted i Norge. Det gjør at vi kan indentifisere det eksterne eierskapet i Møre og Romsdal mer detaljert enn hva som har vært tilfelle tidligere. Vi definerer eksternt eierskap som personlige eiere bosatt utenfor Møre og Romsdal og utenlandsk eierskap. Figur 2-6 viser utviklingen for de fem forskjellige eiertyperne fra 2003 frem til 2012. Vi har kategorisert eierskapet i 2003, 2008 og 2012.

Figur 2-6 viser også at *det meste av verdiskapingen i næringslivet i Møre og Romsdal ikke bare er personlig, men at personene og familiene i all hovedsak bor i fylket*. Kun 7 prosent av verdiskapingen kan knyttes til norske eiere utenfor Møre og Romsdal. Andelen har vært svakt økende siden 2003 til i dag. Det samme har utenlandsk eierskap. I samme periode har det offentlige eierskapet blitt redusert fra 15 til 12 prosent av verdiskapingen. Nedgangen i offentlig eierskap skyldes i hovedsak at de næringene med mest offentlig eierskap, prosessindustri og fornybar energi, har vokst relativt sakte i perioden.

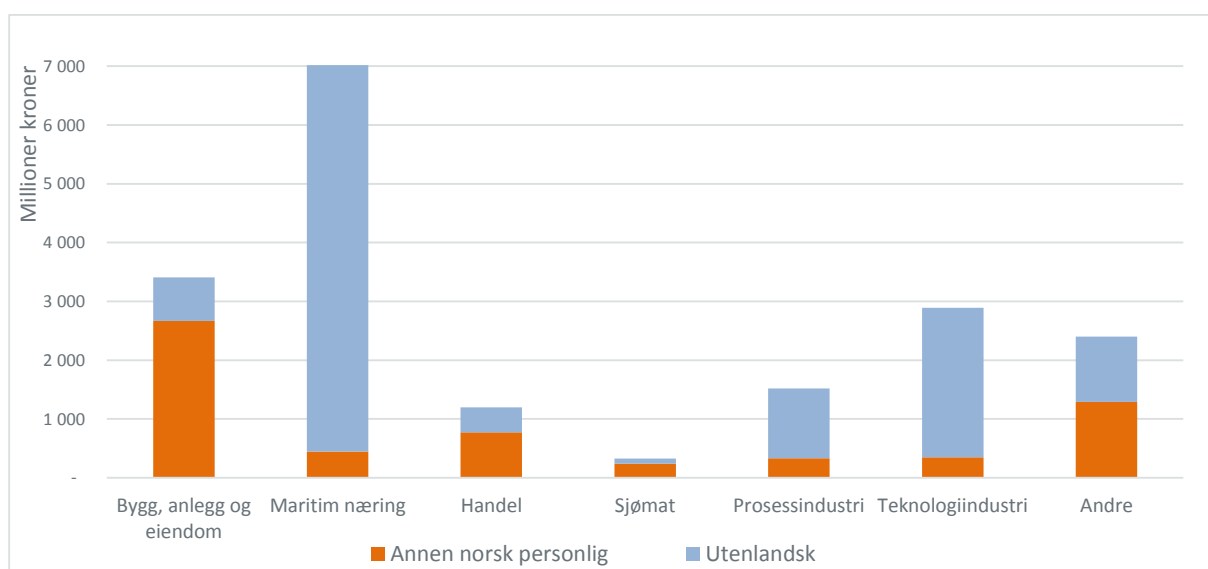
Figur 2-6 Utvikling i eierskap fordelt på eiertyper fra 2003 til 2012. Kilde: Menon/Bisnode

Halvparten av fylkets utenlandske eierskap finnes i maritim næring

I den maritime næringen er det utenlandske eierskapet er størst, målt i verdiskaping. Det utenlandske eierskapet i den maritime næringen er større enn verdiskapingen knyttet til alle andre utenlandske eierposter til sammen. Innen bygg/anlegg er hoveddelen av verdiskapingen fra eksterne personlige eiere fra Norge samlet.

Figur 2-7 Verdiskaping knyttet til eksternt eierskap i Møre og Romsdal i fylkets seks største næringer. Kilde: Menon/Bisnode

Norsk eierskap er fordelt på mange små eierposter, utenlandske eiere på få store eierposter

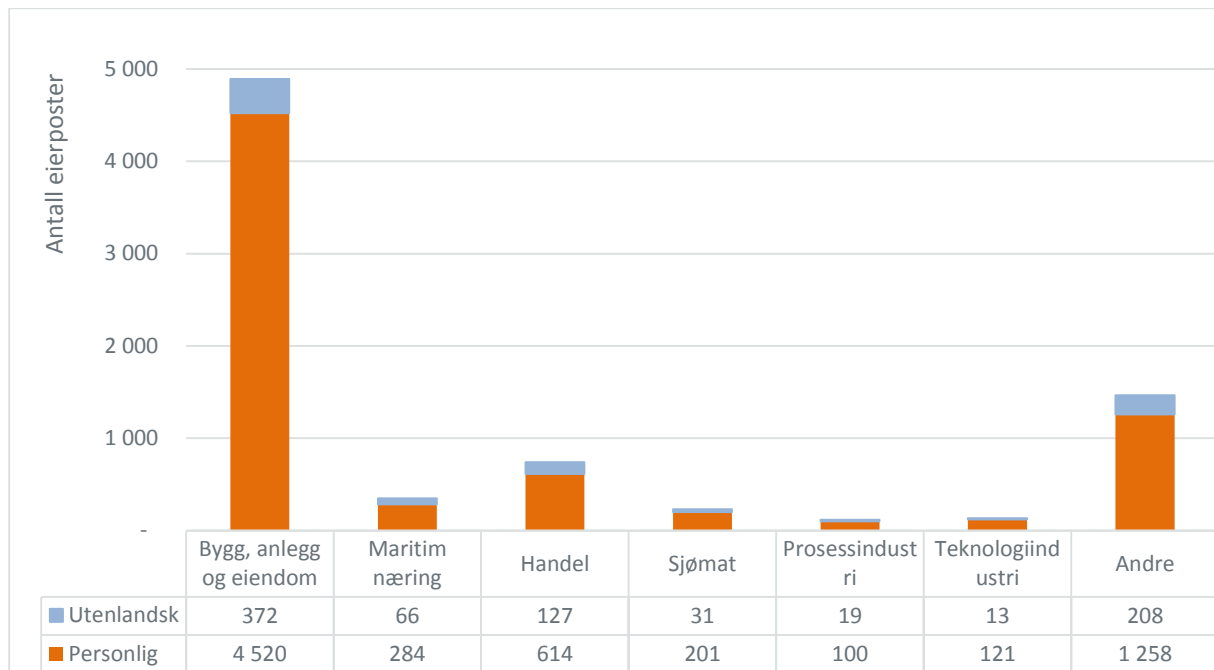
En annen viktig forskjell mellom eksterne eiere fra Norge og fra utlandet er størrelsen på aksjepostene.⁶ Det norske eksterne eierskapet er kjennetegnet ved mange mindre eierposter. Det utenlandske eierskapet er konsentrert på færre selskaper.⁷

Utenlandsk eierskap er konsentrert på få, store strategiske eierposter, noe som betyr at utenlandske eiere vil og kan utnytte sitt «eierskapsfortrinn» (Grünfeld & Jakobsen, 2006). Det at Møre og Romsdal har selskaper med utenlandske eiere som har strategiske eierposter tyder på at regionen er attraktiv å investere i. Dette kommer vi tilbake i kapittel 5 og 6.

⁶ Merk at vi her snakker om eierposter som ikke er minoritetseierposter.

⁷ Det er ikke mulig å følge eierskapet videre bakover i utenlandske selskaper. Det betyr at vi kan ikke si noe om eierkonsentrasjonen i de utenlandske selskapene som kontrollerer norske selskaper.

Figur 2-8 Eksterne eierposter fordelt på de seks største næringene i fylket. Kilde: Menon/Bisnode

3. De 30 største selskapene i Møre og Romsdal

I kapitlet ovenfor beskrev vi det *komplette* bildet av eierskapet i Møre og Romsdal. I dette og de neste kapitlene skal vi studere enkeltelskaper og enkelteiere. Vi har sett nærmere på de 30 største selskapene i Møre og Romsdal målt etter verdiskaping. Disse selskapene er veldig viktige for Møre og Romsdals næringsliv. En analyse av disse gir viktig innsikt i næringslivs- og eierskapslandskapet i Møre og Romsdal. Selskapene er rangert etter verdiskapingen i 2012. Noen av selskapene er avdelinger i konsern, og regnskapstallene for disse er ikke klar for 2013 enda. Optimar Holding ble delvis solgt til Credo Partners i 2012, og tallene for 2013 gir ikke et representativt bilde av virksomheten.

Listen er laget med utgangspunkt i Menons konsern- og foretaksdatabase. Vi har brukt verdiskaping som størrelsesmål fordi det er mer sammenlignbart på tvers av næringer og virksomheter enn omsetning. Hvis ikke annet er oppgitt er det navnet på eierselskapet som er oppført på listen. Vi har med selskaper på konsernnivå og ikke datterselskapene. For eksempel vil man ikke finne Ulstein Group ASA på listen fordi selskapet er et datterselskap av Ulsmo AS.

Halvparten av de tretti største er selskapene i Møre og Romsdal er i maritim næring. De øvrige selskapene er innen forbruksvareindustri, prosessindustri, finans og fornybar energi. Blant selskapene i den maritime næringen er alle selskapene på listen eid av personlige eiere i Møre og Romsdal eller utenlandske eiere. Kraftselskapene har offentlig eiere. Blant resten av selskapene på listen er det en blanding mellom de forskjellige eiertyperne på tvers av næringer

Det største selskapet i Møre og Romsdal målt etter verdiskaping er det familiekontrollerte offshorerederiet Farstad Shipping med en verdiskaping på 2,8 milliarder kroner i 2012. Det plasserer selskapet som Vestlandets 19. største selskap. Neste på listen er Rolls-Royce Marine med 2,4 milliarder i verdiskaping. Møre og Romsdal har til sammen syv selskaper inne blant Vestlandets 30 største selskaper (Jakobsen, Grimsby, Sørvig, & Aalen, 2014).

Tabell 3-1 Møre og Romsdals 30 største selskaper målt etter verdiskaping i millioner i 2012. Kilde: Menon/Bisnode

Rank 2012	Firmanavn	VS 2013	Oms 2013	VS 2012	Oms 2012	VS 2003	Oms 2003
1	FARSTAD SHIPPING ASA	3 094	4 014	2 821	3 714	1 083	1 432
2	ROLLS-ROYCE MARINE AS	1 987	9 993	2 420	9 446	1 456	4 255
3	HAVILA HOLDING AS	1 808	3 417	1 768	2 974	275	875
4	VARD GROUP AS	2 815	11 155	1 647	9 276	-8	41
5	OLYMPIC** HOLDING+SHIPPING	1 715	2 280	1 495	1 642	98	98
6	WENAASGRUPPEN AS	1 436	2 433	1 455	2 375	-	-
7	HYDRO ALUMINIUM AS SUNNDAL METALLVERK*	-	-	1 452	11 402	-	-
8	EKORNES ASA	1 179	2 561	1 267	2 712	1 014	2 021
9	SPAREBANKEN MØRE	1 016	1 244	995	1 226	435	1 652
10	ULSMO AS	1 057	2 442	891	2 315	252	658
11	ISLAND OFFSHORE MANAGEMENT AS	967	2 926	858	2 836	-	-
12	ISTAD AS	804	1 886	836	1 920	165	748
13	NATIONAL OILWELL NORWAY AS AVD MOLDE*	-	-	828	2 596	111	315
14	GLAMOX AS	872	1 997	794	1 828	-	-
15	STATOIL METANOL ANS	751	1 244	737	1 214	686	1 047
16	BARENTZ AS	904	1 069	729	914	20	41
17	BOURBON OFFSHORE NORWAY AS	1 038	1 238	660	781	275	434
18	TAFJORD KRAFT AS	691	1 087	609	940	417	693
19	KLEVEN MARITIME AS	569	4 197	570	2 807	285	1 315
20	VOLSTAD MARITIME AS	498	624	481	608	36	76
21	HAVFISK ASA	499	779	463	774	-	-
22	NORDEA BANK NORGE ASA AVD ÅLESUND	-	-	454	547	207	260
23	BRUNVOLL HOLDING AS	325	916	390	986	101	266
24	OMYA HUSTADMARMOR AS	425	1 409	380	1 391	670	1 541
25	OPTIMAR HOLDING AS	-	-	379	521	34	74
26	TUSSA KRAFT AS	471	834	374	665	268	501
27	NORWAY PELAGIC HOLDING AS	328	2 874	373	3 593	-	-
28	STOKKE AS	399	1 113	354	1 030	228	716
29	BRØDR. SUNDE A/S	306	-	349	1 756	329	1 143
30	I P HUSE AS	409	1 068	339	753	-	-

3.1. Halvparten av de 30 største selskapene er maritime

Bygg, anlegg og eiendom er Møre og Romsdals største næring, men blant de største selskapene er halvparten fra den maritime næringen. Utover det er mange næringer representert med noen selskaper. Den velkjente sunnmørske møbelnæringen er representert med to selskaper. Det er to sjømatelskaper blant de tretti største selskapene. I tillegg er det fem tradisjonelle industriselskaper, to banker og tre kraftselskap på listen.

Tabell 2-2 Møre og Romsdals 30 største selskapers næringstilknytning. Kilde: Menon

Rank 2012	Firmanavn	Næring
1	FARSTAD SHIPPING ASA	Rederi
2	ROLLS-ROYCE MARINE AS	Utstysleverandør
3	HAVILA HOLDING AS	Rederi
4	VARD GROUP AS	Verft
5	OLYMPIC** HOLDING+SHIPPING	Rederi
6	WENAASGRUPPEN AS	Eiendom og merkevare
7	HYDRO ALUMINIUM AS SUNNDAL METALLVERK*	Prosessindustri
8	EKORNES ASA	Møbel
9	SPAREBANKEN MØRE	Bank
10	ULSMO AS	Verft
11	ISLAND OFFSHORE MANAGEMENT AS	Rederi
12	ISTAD AS	Energi
13	NATIONAL OILWELL NORWAY AS AVD MOLDE*	Utstysleverandør
14	GLAMOX AS	Teknologisk industri
15	STATOIL METANOL ANS	Prosessindustri
16	BARENTZ AS	Rederi
17	BOURBON OFFSHORE NORWAY AS	Rederi
18	TAFJORD KRAFT AS	Energi
19	KLEVEN MARITIME AS	Verft
20	VOLSTAD MARITIME AS	Utstysleverandør
21	HAVFISK ASA	Sjømat
22	NORDEA BANK NORGE ASA AVD ÅLESUND	Bank
23	BRUNVOLL HOLDING AS	Utstysleverandør
24	OMYA HUSTADMARMOR AS	Prosessindustri
25	OPTIMAR HOLDING AS	Utstysleverandør
26	TUSSA KRAFT AS	Energi
27	NORWAY PELAGIC HOLDING AS	Sjømat
28	STOKKE AS	Møbel
29	BRØDR. SUNDE A/S	Teknologisk industri
30	I P HUSE AS	Utstysleverandør

Tabell 3-3: Fargekoder for Tabell 3-2.

Næring ⁸	Beskrivelse
Maritim	Rederivirksomhet, det vil si eierskap og operasjon av skip og andre flytende enheter, samt design, bygging og leveranser av spesialiserte tjenester og utstyr til rederier.
Forbruksvareindustri	Virksomhet som produserer varer som er rettet mot konsumenter, for eksempel næringsmidler og møbler
Industri	Teknologiske produkter som inngår i annen industriell virksomhet og prosessindustri
Bank og finans	Bank, forsikring, forvaltning, finansiell rådgivning, markedsplasser og infrastruktur, kredittforetak og inkasso samt finansiell kommunikasjon og IT.
Fornybar energi	Distribusjon og handel med kraft, produksjon av fornybar energi, avfallshåndtering og resirkulering, rensing av fraksjoner og overvåkning av miljøet, samt leverandører av teknologi og rådgivning rettet mot sektoren.

⁸ For fullstendig beskrivelse av Menons næringsdefinisjoner se vedlegg 9.2

3.2. Halvparten av de 30 største selskapene i fylket er eksternt eid

Blant de 30 største selskapene i Møre og Romsdal er 13 av dem kontrollert av personlige eiere i Møre og Romsdal. Syv av selskapene er kontrollert av utenlandske eiere. Bare tre av de tretti største er kontrollert av personlige eiere som bor utenfor fylket. Det offentlige er også en viktig eier blant de største selskapene i Møre og Romsdal. I Hydro er den norske staten den største eieren. Det offentlige er også kontrollerende eier i tre kraftselskaper. Her er eierskapet mer oppdelt mellom kommune, fylke og staten. I Ekornes er det svenske private equity-fondet⁹ Nordstjernen den største eieren, men eier bare 15,4 prosent av selskapet. Derfor har vi ført at opp selskapet har et sammensatt eierskap. I offshorerederiet Island Offshore er eierskapet delt mellom deler av Ulstein-familien og Chouest-familien i Louisiana.

Tabell 3-4 Eiertype i Møre og Romsdals 30 største selskaper. Kilde: Menon

Rank 2012	Firmanavn	Eiertype
1	FARSTAD SHIPPING ASA	Lokal personlig
2	ROLLS-ROYCE MARINE AS	Utenlandsk
3	HAVILA HOLDING AS	Lokal personlig
4	VARD GROUP AS	Utenlandsk
5	OLYMPIC** HOLDING+SHIPPING	Lokal personlig
6	WENAASGRUPPEN AS	Lokal personlig
7	HYDRO ALUMINIUM AS SUNNDAL METALLVERK*	Offentlig
8	EKORNES ASA	Fragmentert/ Utenlandsk
9	SPAREBANKEN MØRE	Lokal personlig
10	ULSMO AS	Lokal personlig
11	ISLAND OFFSHORE MANAGEMENT AS	Utenlandsk/lokal personlig
12	ISTAD AS	Offentlig
13	NATIONAL OILWELL NORWAY AS AVD MOLDE*	Utenlandsk
14	GLAMOX AS	Ekstern personlig
15	STATOIL METANOL ANS	Offentlig
16	BARENTZ AS	Lokal personlig
17	BOURBON OFFSHORE NORWAY AS	Utenlandsk
18	TAFJORD KRAFT AS	Offentlig
19	KLEVEN MARITIME AS	Lokal personlig
20	VOLSTAD MARITIME AS	Lokal personlig
21	HAVFISK ASA	Ekstern personlig
22	NORDEA BANK NORGE ASA AVD ÅLESUND	Utenlandsk
23	BRUNVOLL HOLDING AS	Lokal personlig
24	OMYA HUSTADMARMOR AS	Utenlandsk
25	OPTIMAR HOLDING AS	Lokal personlig
26	TUSSA KRAFT AS	Offentlig
27	NORWAY PELAGIC HOLDING AS	Ekstern personlig
28	STOKKE AS	Utenlandsk
29	BRØDR. SUNDE A/S	Lokal personlig
30	I P HUSE AS	Lokal personlig

⁹ Private equity (eller bare PE) er en samlebetegnelse på aktive eierfond som forvaltes/ledes av profesjonelle eierselskaper, på vegne av investorene i fondene. I Norge er Hercules, FSN Capital og Norvestor noen av de mest kjente PE-selskapene.

14 av selskapene er helt eller delvis kontrollert av eksterne eiere på listen over de 30 største selskapene i Møre og Romsdal. Da har vi regnet Istad og Tafjord Kraft som lokalt styrt, men BKK er nest største aksjonær i Tafjord kraft (43,12) og Statkraft er største aksjonær i Istad (49,01).

Seks av selskapene i den maritime næringen er selskaper som primært er offshorerederier.¹⁰ Fire av dem er lokalt eid. Island Offshore er som tidligere nevnt delt mellom lokalt og utenlandsk eierskap. Bourbon Offshore Norway er eid av det franske konsernet Bourbon Group. Seks av selskapene er utstyrsleverandører til den maritime næringen og tre er verft og skipsbyggere. Fire av disse selskapene er helt eller delvis kontrollert av eksterne eiere.

Av de fem industriselskapene på listen er fire eksternt eide. Hydros anlegg i Sunndal og Statoils anlegg på Tjeldbergodden har fra etableringen vært kontrollert av den norske stat.¹¹ Glamox og Omya var opprinnelig eid av lokale eiere, men begge er i dag eid av eksterne eiere. Brødrene Sunde A/S er kontrollert av Karl Johan Sunde, som er fra Ålesund, men bor i dag i Oslo. Altså har eieren gått fra å være lokal til eksternt.

¹⁰ Havila eier også verftsgruppen Havyard, mens Olympic har en krill- og fiskeflåte ved siden av offshorefartøyene.

¹¹ Årdal og Sunndal Verk var helstatlig før fusjonen med Hydro.

3.3. Konsentrert eierskap er hovedregelen

Et viktig kjennetegn ved de 30 største selskapene er at 26 av dem har et konsentrert eierskap. Det betyr at det er én eier eller eiergruppe som sammen gjennom sin eierpost kontrollerer selskapet. Når én eier eller et eiermiljø kontrollerer et selskap kan det i større grad utnytte sitt eierskapsfortrinn til å utvikle selskapet.

National Oilwell Varco og Rolls-Royce Holding er børselskaper der alle eiere har under ti prosent eierandel og er finansielle investorer. Slike selskaper er langt på vei styrt av ledelsen i selskap, og det er ledelsen i selskapet som sammen med styret bestemmer selskapets strategi. De to bankene på lista har også et fragmentert eierskap, men i Sparebanken Møre har Sparebankstiftelsen Tingvoll en eierandel på litt over ti prosent. Ekornes er et spesielt tilfelle. Nordstjernan har den største eierposten (15,4%) i selskapet sammen med Folketrygdfondet (10,5%), men utover det er eierskapet spredt mellom Ekornes-familien og finansielle investorer.

Tabell 3-5 Eiertype i Møre og Romsdals 30 største selskaper. Kilde: Menon

Rank 2012	Firmanavn	Konsentrert/Fragmentert eierskap
1	FARSTAD SHIPPING ASA	Konsentrert
2	ROLLS-ROYCE MARINE AS	Fragmentert
3	HAVILA HOLDING AS	Konsentrert
4	VARD GROUP AS	Konsentrert
5	OLYMPIC** HOLDING+SHIPPING	Konsentrert
6	WENAASGRUPPEN AS	Konsentrert
7	HYDRO ALUMINIUM AS SUNNDAL METALLVERK*	Konsentrert
8	EKORNES ASA	Fragmentert/Konsentrert
9	SPAREBANKEN MØRE	Fragmentert/Konsentrert
10	ULSMO AS	Konsentrert
11	ISLAND OFFSHORE MANAGEMENT AS	Konsentrert
12	ISTAD AS	Konsentrert
13	NATIONAL OILWELL NORWAY AS AVD MOLDE*	Fragmentert
14	GLAMOX AS	Konsentrert
15	STATOIL METANOL ANS	Konsentrert
16	BARENTZ AS	Konsentrert
17	BOURBON OFFSHORE NORWAY AS	Konsentrert
18	TAFJORD KRAFT AS	Konsentrert
19	KLEVEN MARITIME AS	Konsentrert
20	VOLSTAD MARITIME AS	Konsentrert
21	HAVFISK ASA	Konsentrert
22	NORDEA BANK NORGE ASA AVD ÅLESUND	Fragmentert
23	BRUNVOLL HOLDING AS	Konsentrert
24	OMYA HUSTADMARMOR AS	Konsentrert
25	OPTIMAR HOLDING AS	Konsentrert
26	TUSSA KRAFT AS	Konsentrert
27	NORWAY PELAGIC HOLDING AS	Konsentrert
28	STOKKE AS	Konsentrert
29	BRØDR. SUNDE A/S	Konsentrert
30	I P HUSE AS	Konsentrert

4. De største eksterne eierne i Møre og Romsdal

Vi har laget en liste over de tretti største eksterne eierne i Møre og Romsdal, målt etter verdiskaping tilknyttet eierskapet. Listen gjelder for 2012, men eierne er i hovedsak fortsatt relevante for Møre og Romsdal. Et unntak er Krossanes EHF som er eierselskapet til den islandske investoren Torsteinn Mar Baldvinsson. Baldvinsson solgte sin eierandel Rem Offshore ASA i november 2013.

Figur 4-1 Møre og Romsdals største eiere rangert etter verdiskaping knyttet til eierpost(ene). Kilde: Menon/Bisnode

Rank	Navn	VS 2012	Eiertype
1	ROLLS-ROYCE HOLDING LTD	2 447	Utenlandsk
2	VARD HOLDINGS LIMITED (FICANTIERI)	2 227	Utenlandsk
3	BOURBON GROUP	659	Utenlandsk
4	CHOUËT-FAMILIEN	650	Utenlandsk
5	OLAV THONS STIFTELSE	534	Personlig og stiftelse
6	OMYA AG	380	Utenlandsk
7	SAFEROAD HOLDING AB	251	Utenlandsk
8	PIPELIFE NORDIC AB	239	Utenlandsk
9	SUNDE	229	Personlig og stiftelse
10	FMC CORPORATION	216	Utenlandsk
11	MUST	214	Personlig og stiftelse
12	KWINTET AB	196	Utenlandsk
13	STOKKE	193	Personlig og stiftelse
14	NORSK LUTHERSK MISJONSSAMBAND	192	Personlig og stiftelse
15	NORDSTJERNAN AB	143	Utenlandsk
16	ENDRESEN	120	Personlig og stiftelse
17	KROSSANES EHF	103	Utenlandsk
18	JOHANNSON	107	Personlig og stiftelse
19	EIDESVIK	96	Personlig og stiftelse
20	INMARSAT PLC	85	Utenlandsk
21	STORDALEN	82	Personlig og stiftelse
22	NYA WERMLANDS-TIDNINGENS AB	64	Utenlandsk
23	GOLDEN ENERGY INVESTMENT LTD	63	Utenlandsk
24	MØGSTER	62	Personlig og stiftelse
25	ULRICHSEN	61	Personlig og stiftelse
26	LYKKE	59	Personlig og stiftelse
27	R&M SHIP TEC GMBH	58	Utenlandsk
28	BERGESEN	56	Personlig og stiftelse
29	WITZØE	53	Personlig og stiftelse
30	GJENSIDIGE FORSIKRING	51	Personlig og stiftelse

4.1. De viktigste norske eksterne eiere

Den viktigste eksterne eieren i Møre og Romsdal er Olav Thons Stiftelse. Stiftelsen sto i 2012 for 534 millioner i verdiskaping i Møre og Romsdal. Olav Thons stiftelse eier mange hoteller og kjøpesenter over hele Norge og i Møre og Romsdal. Det mest kjente er kanskje Amfi-senteret på Moa utenfor Ålesund.

Den neste på listen er Sunde-familien, der Karl Johan Sunde har størstedelen. Det er eierskapet i Brødrene Sunde AS som bringer han opp på listen. Et annet kjent navn fra Møre og Romsdal er Stokke. Denne listen er laget før salget av Stokke til det Sørkoreanske NXO derfor kommer familien opp som nummer 13.

Nummer elleve på listen er Erik Must med familie. Den største eierposten hans er i Glamox. Must eier selskapet gjennom sin eierandel i Arendals Fossekompagni ASA og hans heleide selskap Fondsavanse AS. Ulrichsen (25) og Bergesen (28) er også store eiere i Glamox ASA.

4.2. De viktigste utenlandske eiere

De desidert største eksterne eierne i Møre og Romsdal er Rolls-Royce Holding og Vard Holdings Ltd. Rolls-Royce Marine, med hovedkontor i Ålesund, er et heleid datterselskap av Rolls-Royce Holding og er Møre og Romsdals viktigste eksterne eier. Nummer to på listen i 2012 er Vard Holdings Ltd, som er eierselskapet til Vard Group. Selskapet er børsnotert i Singapore. Den største eiere er det statskontrollerte verftkonsernet Ficantieri de øvrige eierne er mindre finansielle investorer.

Bourbon Group og Chouest er eiere i henholdsvis Bourbon Offshore Norway og Island Offshore. I sistnevnte er Morten Ulstein og familie medeier. Omya AG er et sveitsisk selskap som eier Omya Hustadmarmor utenfor Molde. Et særtrekk ved disse tre selskapene er at de er familiekontrollert. Edison Chouest Offshore og Omya AG er ikke-noterte selskaper som er kontrollert av henholdsvis av Chouest-familien og Schachenmann-familien. Bourbon Group er børsnotert, men er kontrollert av franskmannen Jacques de Chateauvieux.

5. Viktige eksterne eieres vurdering av Møre og Romsdal

Vi har snakket med eierne eller representanter for eierne i store selskaper i Møre og Romsdal. Gjennom intervjuene har vi fått en innblikk i deres vurderinger av Møre og Romsdal. Hvert selskap er presentert med en beskrivelse av selskapet og dets historie. Deretter følger en vurdering av Møre og Romsdals attraktivitet og konsekvensene av disse.

5.1. Glamox ASA – Sverre Valvik

Glamox ble grunnlagt i 1947 av Birger Hatlebakk. Selskapet er i dag et internasjonalt konsern med fabrikker og distribusjonsledd i over 10 land. Selskapets hovedkontor og viktigste fabrikk ligger i Molde, men konsernledelsen holder til i Oslo.

Selskapet slet gjennom store deler av 1990-tallet. I 1998 kom Christian Thommessen inn som konsernsjef for å snu selskapet. Han lyktes ikke og ble erstattet av Kjell Øyvind Stamnes når AFK overtok aksjemajoriteten i selskapet etter en rettet emisjon i 2001. AFK hadde

da vært inne på eiersiden i Glamox siden 1990-tallet. «Når vi overtok fikk selskapet en ny konsernsjef og flyttet konsernhovedkontoret til Oslo. Grunnen var at den nye konsernsjefen satt som betingelse at han skulle bo i Oslo. Vi gjennomførte også en gradvis endring av styret i selskapet.»

Før AFK ble hovedeier i 2001 hadde selskapet en fragmentert eierstruktur med flere mindre eiere. AFK var eneste eier som hadde kapital til å videreutvikle selskapet videre og dekke underskuddet til selskapet i 2001. «På det tidspunktet var AFK den eneste eieren som hadde kapital til å utvikle selskapet videre. Det var en finansiell refinansiering. Det var et stort underskudd som måtte refinansieres.»

Glamox er i dag fortsatt kontrollert av det industrielle investeringsselskapet Arendals Fossekompani (AFK). AFK er børsnotert på Oslo børs. De tre største eierne er Kjell Christian Ulrichsen, Morten Sigval Bergesen og Eirik Must og kontrollerer omtrent tre fjerdedeler av aksjene i selskapet. Eirik Must eier i tillegg 25 prosent av Glamox gjennom sitt investeringsselskap Fondsavanse.

Siden 2000-tallet har selskapet hatt en positiv utvikling og hadde i 2013 et positivt resultat på over 200 millioner kroner før skatt. Selskapet har hatt en vellykket satsing inn mot den maritime næringen i Møre og Romsdal og er i dag global markedsleder innen maritim belysning.

I Glamox er det krav om at produksjonssteder skal levere et positivt resultat som andel av omsetningen. Produksjonsstedene blir vurdert etter i hvor stor grad de klarer å levere etter disse kravene.

Glamox har hovedkontor i Oslo, her sitter konsernsjefen og resten av konsernledelsen. Mange administrative hovedkontorfunksjoner blir fortsatt gjort fra Molde. Glamox i Molde har også ansvar for produktutvikling, innkjøp, logistikk, salg og produksjon.

I Molde er det ansatte med forskjellige typer kompetanse og utdanningsbakgrunn. «Vi har god tilgang til fagarbeidere, men vi møter tøffere konkurranse om ingeniørene fra offshore-næringen. Det kan være det blir noe lettere fremover nå»

	
Rank Verdiskaping 2012	14
Verdiskaping 2012	794 millioner kroner
Eier	Arendals Fossekompani og Fondsavanse
Konsern-/eierskapsstruktur	Industrielt investeringsselskap

Kjell Stamnes er konsernsjef med bakgrunn fra den svenske selskapet ABB før han begynte som konsernsjef i Glamox. *«Det er ikke så mange personer med toppleder kompetanse i Norge, så skal man ha flinke personer med den bakgrunnen må man gjerne akseptere at de bor i Oslo.»*

5.2. Island Offshore – Gary Chouest

Island Offshore er i dag en av de største offshorerederiene i Møre og Romsdal og er det 11 største selskapet i Møre og Romsdal. Selskapet ble etablert i 2002, og hadde ingen ansatte før skipet Island Frontier sto ferdig i 2004. Island Offshore er kontrollert av Ulstein og Chouest-familien. Selskapet har i dag en flåte 33 fartøy og over 1200 ansatte. Hovedkontoret ligger i Ulsteinvik, og Island Offshore har også kontorer i Stavanger og Aberdeen.

 ISLAND OFFSHORE	
Rank Verdiskaping 2012	11
Verdiskaping 2012	858 millioner kroner
Eier	Borgstein AS (50%) og ECO (50%)
Konsern- /eierskapsstruktur	Industrielt investeringsselskap

Starten for selskapet var byggingen av skipet Island Frontier. Skipet var blant de første i sitt slag som drev med lett brønnintervensjon. *«Island Frontier var, når det ble bygd et helt unikt skip som ikke var bygd før. Vi hadde tro på at det var slike skip som markedet kom til å ønske seg i fremtiden. Og så langt har markedet respondert positivt på disse skipene.»*

Gary Chouest er hovedeier i Edison Chouest Offshore(ECO) som er verdens største offshorerederi. Selskapet er eid av Chouest-familien og har sitt hovedkontor i Louisiana i USA. *«Vi ble kjent med Ulstein-familien på 1980-tallet gjennom Idar Ulstein. Vi har siden det holdt kontakt med Gunvor Ulstein og Morten Ulstein. Det er viktig å kjenne de man investerer med og at det er et tillitsforhold mellom partene. Så når muligheten for å investere i Island Offshore dukket opp sa vi at dette ville vi være med på»*

Island Offshore har et veldig tett forhold med Ulstein Verft og Rolls-Royce Marine, alle tre med hovedkontor i Ulsteinvik. Det tette samarbeidet har gjort det mulig å raskt ta i bruk ny teknologi og implementere nye skip. *«Det var viktig for oss(ECO) å få tilgang til den kompetansen som finnes i Møre og Romsdal. Enkle PSV skip kan man kjøpe mange steder i verden. I Møre og Romsdal kan man kjøpe verdens mest høyteknologiske skip. Når man driver med skipsbygging er viktig å vite hva man skal gjøre, men det er vel så viktig å vite hva man ikke skal gjøre. Det er en erfaring man finner i Møre og Romsdal.»*

«Hvis man har gode skip som leverer på tiden og det kunden behøver får man tillit hos kundene og et godt rykte. Derfor er driftssikkerhet og gode løsninger viktige fordi det reduserer livsløpskostnadene på et skip. Et skip som er billig i innkjøp kan ha mange løsninger som på lengre sikt blir dyrere for eieren. Vår erfaring er at dyrere skip gjerne er billigere på lang sikt.»

ECO har i likhet med Island Offshore virksomhet i hele verden, og særlig i Mexicogolfen og utenfor Brasil. *«Vi liker folkene fra Møre og Romsdal. De er «self-made men» som er vokst opp med å være avhengig av sin egen arbeidsetikk. De ligner mye på folk i Louisiana og der vi er i Brasil. Vi sier at vi investerer mer i folk enn i teknologi, fordi bra folk vil alltid levere.»*

«Skal jeg si en ting til Møre og Romsdal så er det at når man leverer til hele verden så man også være innstilt på å levere service jorda, døgnet og året rundt. Det viktigste er å få ting til å fungere og å være pålitelig. Det er der man klarer å skille menn fra gutter.»

5.3. Ekornes ASA - Nora Forrisdal Larsen

Ekornes er den største møbelprodusenten på Sunnmøre. Selskapet er børsnotert og har det svenske oppkjøpsfondet Nordstjernen som største eier med 15 prosent eierandel. Det norske Folketrygdfondet er nest største eier med om lag 10 prosent av aksjene i selskapet. Medlemmer av Ekornes-familien har fortsatt noen mindre eierposter i selskapet. Utover dette er har selskapet en rekke finansielle investorer.

Selskapet ble stiftet i 1934 og har vokst både organisk og gjennom oppkjøp. I 1977 var selskapet Skandinavias største møbelprodusent. Utover 1980-tallet gikk det dårligere med selskapet. En større omstrukturering gjorde at selskapet gikk med overskudd i 1994 og ble børsnotert i 1995.

Selskapets nåværende største eier kom inn på eiersiden i 2008 og har gradvis kjøpt seg opp til 15 prosent. Nordstjernen er et familieeid PE-selskap fra Sverige. Selskapet er vanligvis største eier i selskaper de eier, men ikke nødvendigvis majoritetseier. Selskapets strategi er å skape verdier gjennom å tilføre kapital, nettverk og eierskapskompetanse i sine porteføljeselskaper. Nordstjernen har store eierandeler i blant annet NCC og Ramirent.

«Når vi kjøpte oss inn i Ekornes så vi et selskap med effektiv produksjon, verdenskjent merkevare og god lønnsomhet. Vi gjorde ingen vurdering av Møre og Romsdal som helhet når vi kjøpte oss inn.»

Sunnmøre var før kjent for den store møbelklyngen med et hundretalls produsenter. Det er i dag lite igjen av den sterke møbelklyngen. Økt kostnadsnivå førte til utflugging av produksjonen mange steder. Ekornes gikk andre veien og kvittet seg med produksjonen i utlandet etter omstruktureringen i 1995. Etter det er det investert milliardbeløp i fabrikkinfrastruktur i Norge.

Ekornes har i dag virksomhet flere steder på Sunnmøre, med hovedvekt i Sykkylven der selskapet alltid har hatt hovedsete. Selskapet er vertikalt integrert i form av at produksjon og sammensetning stort sett foregår internt i selskapet. Det meste av produksjonen foregår i Sykkylven der 1000 av selskapets om lag 1500 ansatte jobber.

Ekornes har satset på automatisering av produksjonsprosessen. Dette har gjort at selskapet har klart å beholde konkurransekraften i forhold til konkurrenter som har lavere lønnskostnader

«En utfordring for oss, som for annen norsk industri, er det norske kostnadsnivået. Norge har et høyt kostnadsnivå som betyr høye lønnsutgifter. En industriarbeider koster det dobbelte i Norge som i Sverige»

	
Rank Verdiskaping 2012	8
Verdiskaping 2012	1267 millioner kroner
Eier	Nordstjernen 15,45%
Konsern-/eierskapsstruktur	Konsern

5.4. Hydro Sunndalsøra – Hallvord Molland

Aluminiumsverket i Sunndal åpnet i 1954 som en del av Årdal og Sunndal Verk (ÅSV), som var statseid. I 1986 ble ÅSV fusjonert med Hydro og Hydro Aluminium ble etablert. Gjennom 2000-tallet solgte Hydro sin oljedivisjon til Statoil og gjødselproduksjonen ble utfisjonert i selskapet Yara. I dag er Hydro et rendyrket aluminiumsselskap.

Den norske stat har en kontrollerende eierandel i Hydro (34 prosent) som er begrunnet politisk for å sikre et norsk hovedkontor. Sunndal Verk ble vedtatt utbygd i 2001, og var ferdig i 2004. På det tidspunktet

var Sunndal Verk Europas største aluminiumsverk. «Nye miljøkrav gjorde at vi måtte stenge produksjonslinjene basert på den gamle Søderbergteknologien, og samtidig investerte vi i ny teknologi for å erstatte denne produksjonen»

Produksjonslinjene SU3 og SU4 har samlet produksjonskapasitet på rundt 400 000 tonn aluminium i året. Det utgjør 20 prosent av Hydros totale aluminiumsproduksjon. SU3 er den eldste av de to produksjonslinjene og har høyere kostnader enn SU4. Det gjør at linjen i perioder ble tatt ut av produksjon i 2009, men i dag er deler av denne tilbake i drift.

Prisen på aluminium settes på LME-børsen i London. Hvis prisene blir høyere kan produksjonslinjer med høyere kostnader, og som tidligere er tatt ut av produksjon, bli satt i drift

«Nye, store prosjekter blir ikke igangsatt ofte. Det vanligste er å investere i oppgradering av eksisterende anlegg, der vi øker og effektiviserer produksjonen stegvis. Der har vi infrastruktur og kompetente ansatte, som gjør det billigere å investere per tonn og med lavere risiko.» Et produksjonsanlegg innebærer store investeringer med lang nedbetalingstid. Utbyggingen i Sunndal var på over 5 milliarder og er en av de største investeringene på norsk fastland. Et slikt anlegg kan ha en nedbetalingstid på 20-30 år. Det betyr at det stilles høye krav til forutsigbare rammevilkår.

«For Hydro var avklaring om kompensasjon av indirekte CO2-avgift for aluminiumindustrien veldig viktig fordi det påvirker prisen på kraft, som er en av de viktigste innsatsfaktorene i produksjonen av aluminium.»

Hydro Sunndal opplever å ha god tilgang på relevant kompetanse, særlig når det er gode tider i aluminiumsbransjen. «Vi tiltrekker oss den fagkompetansen vi trenger. Alt fra flinke lærlinger til forskere med doktorgrad. Vi er en av fylkets store lærlingebedrifter og har god kontakt med forskningsmiljøet på NTNU.»

«Vi tiltrekker oss arbeidskraft fra hele regionen og mange pendler over lengre avstander. Vei og kollektivforbindelser er derfor viktig for våre ansatte – og for Hydro.»

Rank Verdiskaping 2012	7
Verdiskaping 2012	1452 millioner kroner
Eier	Den norske stat (34,26%)
Konsern-/eierskapsstruktur	Konsern

5.5. Rolls-Royce Marine – Anette Bonnevie Wollebæk

Rolls-Royce Marine (RRM), som har hovedkontor i Ulsteinvik, ble solgt av Ulstein-familien til det engelske industrikonsernet Vickers i 1998, som tok over virksomheten i 1999. 9 måneder senere ble Vickers kjøpt av Rolls-Royce (RR). Siden har selskapet vokst til å bli en av verdens ledende skipsutstyringsprodusenter. Selskapet var i 2012 Møre og Romsdals nest største selskap med over 9 milliarder i omsetning og 2,4 milliarder i verdiskaping. Rolls-Royce Marine kjøpte virksomheten i Norge gjennom oppkjøpet av Vickers sommeren 1999. Vickers hadde da kjøpt virksomheten

 Rolls-Royce®	
Rank Verdiskaping 2012	2
Verdiskaping 2012	2 420 millioner kroner
Eier	Rolls-Royce PLC
Konsern-/eierskapsstruktur	Industrielt konsern

i Ulstein Holding sent i 1998 for nærmere 4 milliarder norske kroner. RRM i Ålesund er i dag hovedkvarter for den kommersielle delen av Marinedivisjonen til Rolls-Royce-konsernet. «Når Rolls-Royce kjøpte Vickers så kjentenok konsernet best til svenske Kamewa, men ikke likegodt virksomheten til Ulstein i Møre og Romsdal. Så ble det klart at dette var et sterkt og kompetent fagmiljø som Rolls-Royceville satse på. I dag utgjør den kommersielle delen av RRM det viktigste forretningsområde for Marinedivisjonen i konsernet.»

RRM har gjort flere oppkjøp av norske selskaper de siste tiårene. Det siste eksempelet er det Trondheimsbaserte SmartMotor i 2013. RRM er en av de største arbeidsgiverne i Møre Romsdal, med i skrivende stund om lag 2300 ansatte i fylket. «I Norge finnes noe av den beste teknologien i verden i vår næring. Vi vurderer oppkjøp av kompetansemiljøer når de har kunnskap vi trenger. At selskapene er i Norge er bare en bonus.»

RRM er et av de viktigste selskapene i den maritime klyngen på Sunnmøre og har en klar lokomotivfunksjon. Gjennom tett samarbeid med skipsverft og rederier har selskapet vært med på en rekke store forsknings- og innovasjonsprosjekter. Eksempelvis var Bourbon Offshore de første til å installere Azipull-thrustere på skip.

Selskapet spiller også en veldig viktig rolle i klyngeorganisasjonen NCE Maritime og bidrar til samarbeid og utvikling av klyngen. RRM har også investert i viktig klyngeinfrastruktur i Sunnmøre. Selskapet har blant annet lagt sitt internasjonale opplæringscenter i Ålesund og er en viktig del av Norwegian Maritime Competence Center. «For RRM er nærheten til resten av den maritime klyngen alfa og omega. Det nære samarbeidet mellom verft, underleverandører og rederne er helt vesentlig.»

RRM hadde et underskudd i 2013 på 465 millioner kroner. Som følge av strammere markedssituasjon har selskapet begynt å redusere kostnader. Selskapet har i første omgang prøvd å redusere den administrative staben i Ålesund, men det har også vært flytting og samling av enkelte produksjonssteder.

«Vi har kjøpt mange selskaper de siste årene og det gjør at vi får noen doble funksjoner. Det er ikke lett å kutte kostnader i gode tider når fokus er på å levere varene, så da må man nødvendigvis ta grep i motvind. Vi vurderer kontinuerligkapasiteten på alle produksjonssteder for å gjøre driften så effektivt som mulig. Vi har for eksempel en overkapasitet i produksjon av styremaskiner, ett av våre mange produktområder, og har besluttet å konsolidere produksjonen av dette inn til fabrikken i Brattvåg. Konsekvensen er at vi må avvikle produksjonen i Hagavik i Os kommune.»

«Møre og Romsdals reiselivsnæring er flink til å bygge merkevaren Møre og Romsdal. Det nyter vi godt av når vi skal ut å rekruttere talent»

«Skal Ålesund vokse så må byen få mer av de tilbudene man kan få i større byer. Du skal ikke undervurdere verdien av en god cafe latte og et bra kinotilbud. Byen må begynne å være regionhovedstad for Sunnmøre og ikke bare tenke kommunen.»

«Lokalpolitikere er alt for ofte opptatt av sin egne kommune og klarer kanskje ikke alltid å se den store sammenhengen. Jeg tror ikke det kan endre seg uten kommunesammenslåing. Det finnes mange gode initiativ til samarbeid på tvers, men det renner alt for ofte ut i sanden.»

«Fylkeskommunen og stortingspolitikere er ofte veldig dyktige og er viktig for å sikre rammevilkårene for bransjen. Et godt eksempel er beslutningen om ny E39 der politikere har lyttet til næringslivets behov»

«Som et globalt konsern så rekrutterer vi arbeidskraft fra hele verden. Vi har en attraktiv merkevare som hjelper oss her og har i dag over 24 nasjonaliteter på kontoret bare i Ålesund.»

«Hovedkontoret i London er med på alle de viktigste beslutningene for selskapet, enten den er kjøp av nye selskaper eller bygging av simulatoren i kunnskapsparken i Ålesund.»

«Fra hovedkontoret i UK så får vi også praktisk støtte til virksomheten. Jeg er bare én på kommunikasjon her, men hvis jeg trenger det så kan jeg få ekstra hjelp fra London og Derby.»

«Den maritime klyngen er en symbiose av redere, verft, designselskap og utstyrsleverandører. Så lenge rederne er her, og fortsetter å dytte oss videre på teknologisiden, så vil også utenlandske selskaper ha interesse av å investere og drive virksomhet i Norge.»

5.6. Pelagia – Egil Magne Haugstad

Pelagia er en av Norges største sjømatbedrifter. Selskapet ble til gjennom en fusjon av Norway Pelagic, Egersund Fisk og Welcon. Eierskapet i selskapet er likt delt mellom Austevoll Seafood og Kvefi AS. Austevoll Seafood er kontrollert av Møgster-familien fra Hordaland. Kvefi er kontrollert av Gustav Witzøe og Egil Magne Haugstad. Sammenslåingen førte til at de tre selskapene etablerte et felles hovedkontor i Bergen. Konsekvensen var at blant annet Norway Pelagics hovedkontor i Ålesund ble lagt ned.

	
Rank Verdiskaping 2012	27 (Norway Pelagic)
Verdiskaping 2012	794 millioner kroner
Eier	Austevoll Seafood ASA 50% og Kvefi AS (50%)
Konsern-/eierskapsstruktur	Industrielt investeringselskap

«Etter fusjonen hadde selskapet seks lokasjoner med hovedkontorfunksjoner. Det var da naturlig å samle disse i det nye selskapet. I dag har selskapet hovedkontor i Bergen, men det er noen funksjoner igjen i Måløy og Egersund i tilknytning til fabrikkene på stedet.»

Før det hadde Norway Pelagic vært en av de viktigste sjømatselskapene med hovedkontor i Møre og Romsdal. Pelagia produserer bearbeider pelagisk fisk som direkte eller indirekte inngår matproduksjon. Selskapet har fabrikker langs hele norskekysten, hvorav flere er i Møre og Romsdal.

De siste ti årene har flere av Norges største sjømatselskap bygget opp hovedkontor i Bergen. Grieg Seafood, Ewos, Marine Harvest og Lerøy Seafood er alle stor og viktige sjømat aktører i Norge, med hovedkontor i Bergen. Bergen er også hjem for fiskeridirektoratet.

«Det er mange vurderinger som ligger bak hvor et hovedkontor kan plasseres. Viktige fordeler som talte for Bergen er nærheten til relevante beslutningsmyndigheter. Bergen finnes det også relevant og kompetent juridisk og finansiell kompetanse. Det er også en større by som gjør det lettere å finne kompetent arbeidskraft.»

Det har vært en sterk utvikling i norsk sjømatnæring over flere år. Strukturrasjonalisering, konsolidering og effektivisering har endret hele næringen. Eierskapet blir stadig mer konsentrert rundt færre eierskapsmiljøer, men næringen har også blitt lønnsom og er Norges nest største eksportnæring.

«Vi vurderer fortløpende hvor våre fabrikker skal ligge. Når man vurderer plasseringen av en fabrikk er det flere faktorer som spiller inn. Det trengs nødvendig infrastruktur rundt fabrikkene som kai og vei og tjenester fra underleverandører. Det trengs nærhet til både til råstoffet og til markedet.»

Pelagia er en viktig arbeidsgiver på mange steder i Norge. *«Det er flinke og driftige folk i Møre og Romsdal, men vi har lokasjoner langs hele kysten og flinke folk finnes det langs hele kysten. Sånt sett står ikke Møre og Romsdal i en særstilling, men vi vil selvsagt arbeide for at vi sammen med gode ansatte for å skape gode produksjonsanlegg for fremtiden også»*

6. Møre og Romsdals vertskapsattraktivitet

Med bakgrunn i de kvantitative analysene og intervjuene med eiere i Møre og Romsdal vil vi i dette kapittelet vurdere fylkets eierskapsattraktivitet – hvor lokalisingsfortrinnene er sterkest og hvilke næringer disse er mest relevante i. Vi har plukket ut det vi mener er de viktigste utfordringene og kommer med noen anbefalinger for hva Møre og Romsdal kan gjøre for å styrke og videreutvikle sin vertskapsattraktivitet.

6.1. Naturressurser og geografi

Møre og Romsdals næringsliv utnytter de naturgitte fortrinnene som finnes i Møre og Romsdal. Disse er faste immobile lokalisingsfortrinn som ikke vil endre seg. Mye av næringslivet i Møre og Romsdal er forbundet med havet og kysten, enten direkte eller indirekte. Den viktigste økonomiske skillelinjen går ikke mellom regionene i fylket, men mellom kysten og innlandet. Langs kysten finnes de største byene og de viktigste bedriftene. Ålesund er et viktig tyngdepunkt for regionen, men det er flere sterke bedrifter også nordover i fylket som Glamox, Hydro Sunndal og Omya Hustadmarmor.

De dype fjordene med stor gjennomstrømning av vann gjør at det er gode forhold for marin oppdrettsvirksomhet i fylket. Dype fjorder gjør det mulig for store skip å bli bygd og legge til i mange steder i fylket. Nærheten til kysten er en styrke for næringslivet i fylket men langt fra unik. De fleste fylker i Norge har lang kystlinje, fjorder og øyer, så Møre og Romsdals vertskapsfortrinn kan ikke primært ligge her.

Utenfor kysten av Møre og Romsdal er noen av Norges mest verdifulle naturressurser. Flere viktige oljefelt som Ormen Lange og Draugen feltet ligger utenfor kysten. De store fiskefeltene som ligger utenfor Møre og Romsdal gir et godt grunnlag for å drive fiskeri i fylket. Fosnavåg, som i dag domineres av store offshore-rederier, ble i stor grad bygget opp på fiskeressurser. Så sent som på 1970-tallet var fiske den viktigste næringen i Fosnavåg.

De store fossefallene har gitt regionen store vannkraftressurser. Vannkraftressursene var avgjørende for at Sunndal Verk ble etablert etter andre verdenskrig. Økende kraftbehov fra oljefeltene utenfor og industrien i fylket gjør at kraftsituasjonen i fylket er blitt mer usikker. Usikkerhet rundt kraftlinjen Ørskog-Fardal og tilbakevennende diskusjoner om gasskraftverk i Møre og Romsdal er en utfordring for kraftkrevende industri i fylket.

6.2. Infrastruktur

Møre og Romsdals ligger langt unna de de største byene og det europeiske markedet. Det stiller krav til infrastrukturen slik at næringslivet lett kan frakte varer inn og ut av fylket. Tilgangen på dype kaier er god i fylket, og store deler av eksporten fra Omya Hustadmarmor og Hydro Sunndal går over sjøveien.

Mye av transporten av sjømat skjer langs landeveien, og er avhengig av stabile veiforbindelser. Noen veistrekninger i Møre og Romsdal har om vinteren slitt med fremkommeligheten. Det kan gå ut over leveringssikkerheten til den lokale sjømatnæringen. Dårlige veiforbindelser ut av fylket kan påvirke fylkets videre attraktivitet for investeringer i bearbeiding av sjømat.

Arbeidet med fergefri E39 og flere andre store veiinvesteringer, som Eiksundsambandet, har kommet næringslivet i fylket til gode. De videre forbedringene av veiforbindelsene i fylket vil gjøre reisetiden kortere og gjøre næringslivet i regionen mer produktiv (Ulstein, Gulbrandsen, Iversen, Høiseth-Gilje, & Grünfeld, 2013). Flere av de vi har snakket med har uttalt seg positivt om politikerne i fylkets engasjement for gode

samferdselsløsninger. Samtidig er det påpekt at engasjementet kan ha et for snevert fokus sett fra hva Møre og Romsdal som region trenger. At lokalpolitikere i kommuner setter egen kommunes behov fremfor regionen som en helhet.

6.3. Kompetanse og kultur

Tilgang på relevant kompetanse utenfra

En av de viktigste utfordringene for Norge er å sikre kompetent arbeidskraft til Norge. Det er særlig områdene utenfor storbyene som har størst vanskeligheter med å tiltrekke seg kompetanse (NOU 2011:3). Per i dag opplever selskapene vi har vært i kontakt med ingen store utfordringer med å tiltrekke relevant arbeidskraft. Enkelte selskaper trekker frem at tilgangen på personer med høyere utdanning innen bedriftsøkonomi og jus er begrenset.

Den største utfordringen for bedriftene er likevel å tiltrekke seg personer med toppledererfaring. Flere selskaper har slitt med å tiltrekke toppledere utenfra fylket. Det blir også pekt på at antall personer med toppledererfaring innad i fylket er begrenset. Som eksempel har Glamox og Stokke sine hovedkontor i Oslo fordi det er lettere å rekruttere personer med toppleder-kompetanse der. Ekornes hadde også lenge problemer med å finne ny toppleder. Nils Fredrik Drabløs ble i 2012 leid inn som midlertidig sjef etter å ha vært pensjonist i tre og et halvt år. Han ble sittende frem til dagens konsernsjef ble ansatt høsten 2014.

Det høye lønnsnivået i maritim- og offshorenæringen gjør at andre næringer har problemer med å tiltrekke seg ingeniører. Eierne sier samtidig at det er god tilgang på fagutdannet arbeidskraft.

I Rederiforbundets Maritime Trainee-program har antall søknader til selskaper i Møre og Romsdal vært vesentlig lavere enn tilsvarende stillinger i Oslo og Stavanger. Ved enkelte anledninger har selskaper fra fylket måttet trekke seg fra programmet fordi de ikke har fått tilstrekkelig gode kandidater.

Utdanning av relevant kompetanse i fylket

Hvis det er vanskelig å tiltrekke kompetanse utenfra, blir det desto viktigste å kunne tilby utdanning til fylkets egne ungdommer som er relevant og holder tilstrekkelig høyt nivå for næringslivet i fylket. Møre og Romsdal har tre høyskoler; Høgskolen i Ålesund, Molde og Volda. De tre høyskolene har svært ulik profil. I Ålesund har man lyktes i å skape et godt samspill mellom næringsliv og høgskole. HiÅ skreddersydde bachelor- og masterprogrammer til den maritime næringens behov og tiltrekker også et betydelig antall studenter utenfra fylket. Det beste eksempelet på det nære samspillet mellom næringsliv og høyskolen er at bedriftene i den maritime klyngen har finansiert fem gaveprofessorater for høyskolen. Professoren er rekruttert fra flere land og skal drive med anvendt forskning som har direkte relevans for klyngen.

Høgskolen i Molde har valgt en annen strategi enn HiÅ og satser på å være et av Norges ledende utdannings- og forskningssentre for logistikk. Den nasjonale profilen innebærer at Høgskolen i Molde blir mindre integrert i regionale næringsmiljøer enn HiÅ er. Det bør likevel være et betydelig potensial for samarbeid med regionale næringer hvor effektiv og innovativ logistikk er viktig, for eksempel innen sjømat.

Høgskolen i Volda har i mindre grad koblinger til næringslivet men har en strategi om å være ledende innen journalistikk og mediefag – i tillegg til et stort antall pedagogikk-studenter.

Den vakre naturen brukes som ofte et viktig salgsargument for reiselivsnæringen i fylket. Det at naturen i fylket er godt kjent utenfor fylket og spennende friluftstilbud fremheves som en fordel i rekruttering av nye ansatte til regionen. Byene i Møre og Romsdal har nok ikke mange av de urbane kvalitetene man kan finne i andre større byer, selv om Ålesund har vunnet en rekke priser for arkitektur og bymiljø.

Entreprenørskapskultur og foretaksomhet

Sunnmøre har i mange tiår hatt et omdømme knyttet til entreprenørskap, foretaksomhet og arbeidsmoral. Slike kulturelle faktorer er vanskelige å måle og kan litt upresist kalles en X-faktor for fylket. Flere av våre intervjuobjekter trekker frem kulturelle faktorer når de beskriver lokaliseringsfortrinnene i fylket. Spesielt er næringslivskultur og arbeidsetikk blitt nevnt flere ganger av både utenlandske og norske eiere. Politikeres og byråkratiets holdninger og praksis har også betydning. Flere av våre intervjuobjekter og andre samtalepartnere trekker frem enkeltkommuners næringsvennlighet som en viktig faktor for å realisere store investeringer.

Møre og Romsdals politikere får spesielt skryt fra eierne som dyktige til å lytte til næringslivets behov og til å bringe disse inn på nasjonalt politisk nivå. Politikere med forståelse og engasjement for Møre og Romsdals næringsliv er positiv for fylket som region å drive næringslivsvirksomhet.

6.4. Lokalisering av hovedkontorer og operative enheter

Lokalisering av hovedkontorer

Det er viktig for Møre og Romsdal å være en attraktiv region for lokalisering av hovedkontorer. Det er flere grunner til hovedkontorene er spesielt viktige. For det første fordi selskapenes strategiske beslutningsmyndighet er samlet i hovedkontoret, for eksempel om FoU-investeringer, industrielle investeringer, selskapsoppkjøp, allianser, samarbeid og forretningsstrategi. De eierne vi har snakket med, særlig innen den maritime næringen, fremhever viktigheten av nærhet blant beslutningstakere. Når ledelsen sitter tett på virksomheten er det gjerne lettere å ta gode beslutninger for selskapet. Det at Rolls-Royce Marine har hovedkontor i Ålesund er nok en viktig grunn til at selskapet har investert så tungt i den maritime klyngen.

I tillegg er hovedkontorer typiske kunnskapsarbeidsplasser, med høyt lønnsnivå og dermed høye skatte-evne. Ofte er FoU- og andre kunnskapsenheter samlokalisert med hovedkontorene.

Det viktigste er kanskje likevel at hovedkontorfunksjoner i fylket langt på vei er en forutsetning for at selskaper skal kunne fylle en rolle som lokomotiver for næringsmiljøet i regionen. For at store selskaper skal kunne fylle en lokomotivrolle, må den ha myndighet til å fatte strategiske beslutninger. For å kunne utføre tunge innovasjonsprosjekter må den også ha kontroll over store kompetanseressurser. Beslutningsmyndighet og kompetanseenheter er kjerneegenskaper ved hovedkontorer.

Både intervjuer og annen informasjon tyder på at Møre og Romsdal har svakere vertskapsattraktivitet for eksternt eide hovedkontorer enn Oslo, Bergen og Stavanger har. Viktige selskaper som Stokke, Glamox og Pelagia velger å ikke ha hovedkontoret sitt i Møre og Romsdal. Utfordringen med å tilstrekke eksterne toppledere er trolig en av årsakene til sviktende attraktivitet. Mangelen på et bredt og kompetent finansielt og juridisk tjenestetilbud i fylket er en annen årsak. Unntaket ser ut til å være maritim næring. Denne klyngen er så stor, global og komplett at det er attraktivt å beholde – og styrke – hovedkontorene i fylket. Island Offshore og Bourbon er sammen med Rolls Royce Marine og Vard gode eksempler på dette.

Er lokalt personlig eierskap bra for langsiktig verdiskaping i Møre og Romsdal?

Både beslutningsmyndighet og kompetanseenheter avhenger av eierskapet til selskapene. Dersom eierskapet er lokalt, vil beslutningsmyndighet og alle andre hovedkontorfunksjoner være lokalisert i – og fungere som en del av – klyngen. Vi har tidligere i rapporten dokumentert at halvparten av verdiskapingen i Møre og Romsdal kan føres tilbake til personer og familier som bor i fylket, mens kun 15 prosent av verdiskapingen eies av utlendinger. Videre har vi vist at seks av de ti største selskapenes er kontrollert av lokale eiere. Det er lite som tyder på at den høye andelen lokalt eierskap er et uttrykk for manglende vertskapsattraktivitet i fylket. Snarere tvert imot: De store lokalt eide selskapene har vokst og blitt internasjonale suksessbedrifter nettopp fordi vertskapsattraktiviteten er høy.

Den nære sammenhengen mellom lokalt eierskap og hovedkontorfunksjoner innebærer likevel ikke at eksternt eierskap nødvendigvis fører til at hovedkontorfunksjonene flyttes ut av klyngen. Rolls-Royce Marine har stor grad av autonomi og fungerer som et lokomotivselskap i den maritime klyngen. Det samme kan i stor grad sies om Vard.

Konklusjonen er at det høye innslaget av lokalt personlig eierskap i fylket, spesielt i maritim næring, er en styrke for fylkets langsiktige verdiskaping. Særlig i nedgangstider vil det trolig vise seg at lokalt eide selskaper i større grad opprettholder aktivitetsnivået og satser på omstilling innenfor regionen, mens eksternt eide selskaper i større grad vil sentralisere virksomheten og bygge ned eller flytte mer av virksomheten ut av fylket.

Koblinger mellom næringene i fylket

Møre og Romsdal har en sterk kompetanse på produksjons og verkstedarbeid. Det gjør næringslivet fleksibelt og tilpasningsdyktig for endringer i markedsforhold.

Møre og Romsdal er et av Norges viktigste industrifylker. Produksjons- og verkstedskompetansene kan ofte overføres mellom næringer, selv om sluttproduktet er forskjellig. Glamox og Ekornes er to selskaper som leverer veldig forskjellige sluttprodukter, likevel er kompetansen innen automatisering overførbar mellom bedriftene. Denne generelle kompetansen gjør at selskaper og enkeltpersoner kan tilpasse seg endrede markedsforhold ved bytte næring eller segment. Et eksempel på en slik bedrift er Sykkylven Stål. Selskapet leverte opprinnelig primært til møbelindustrien, men har i dag også store leveranser til den maritime næringen. Et annet eksempel er flere selskaper i den maritime næringen som er underleverandører til den økende vindkraftindustrien i Norge.

Stiavhengighet – lettere å bygge videre på det man allerede har

Fabrikker og produksjonssteder er store investeringer for bedriftene, og kan ha så mye som 30 års nedbetalingstid. Omya Hustadmarmor, Hydro Sunndalsøra og Epax i Ålesund er virksomheter der det sannsynligvis vil være produksjon i lang tid fremover. Grunnen er at det er meget kostbart å bygge opp nye produksjonssteder andre steder. De vi har snakket med peker på at så lenge en fabrikk når sine lønnsomhetskrav så vil den være i drift. Det å ha allerede gjennomført store irreversible investeringer i fabrikker og produksjonsutstyr kan gi en form for stiavhengighet som gjør det lettere å investere i regionen.

6.5. Næringsklyngene

Møre og Romsdal er et av Norges største industrifylker med et variert næringsliv bygd rundt fylkets naturgitte fortrinn, som fiskeri og kraftkrevende industri. Dette gjelder imidlertid ikke all industri. Det viktigste unntaket er kanskje møbelindustrien, som i flere tiår har stått sterkt i Møre og Romsdal. Hvordan varierer lokaliseringsfortrinn og –ulempen mellom tre av de viktigste næringene i Møre og Romsdal – maritim, sjømat og møbelindustri?

Vi kommer ikke til å se nærmere på handel, bygg og anlegg og eiendom, fordi disse næringene i all hovedsak betjener regionale markeder og fungerer mer som infrastruktur for de internasjonalt orienterte næringene. En sterk handelsnæring, gode hoteller for tilreisende og en byggenæring som er stor nok og kompetent nok for å betjene samfunnets behov er viktig, men er ikke de viktigste driverne for verdiskaping i fylket. Et eksempel på hva slags rolle reiselivs- og handelsnæringen spiller i Møre og Romsdal er det nye Thon-hotellet i Fosnavåg. I tillegg til 120 rom og omfattende serveringstjenester inneholder hotellet kulturhus, kino og simulatorsenter. Det er næringslivets og lokalbefolkningens behov for tjenestene som er den primære årsaken til at hotellet er bygd. Det er de lokale offshoredere Per Sævik og Stig Remøy som er hovedeiere i komplekset.

6.5.1. Den maritime klyngen

Den maritime klyngen i fylket har en sterk internasjonalt stilling, og klyngen fikk status som Global Centre of Expertise av Innovasjon Norge fra og med januar 2015. Utenlandsk kapital ønsker tilgang til de innovative miljøene og teknologien som finnes i den maritime klyngen.

En stor styrke for klyngen er at det er en komplett verdikjede med alle ledd fra små utstys- og tjenesteleverandører, via skipsdesignere og verft, til offshorerederiene. Langs alle steg i verdikjeden finner man internasjonalt konkurransedyktige selskaper, noe som sikrer at verdikjeden som helhet er blant de ledende i verden. Sterk lokal konkurranse bidrar også stor dynamikk og innovasjonsevne. For eksempel konkurrerer Rolls-Royce Marine med Brunvoll om å levere fremdriftssystemer. Ulstein Design konkurrerer med Skipsteknisk, Vard og Rolls-Royce om å tegne skipene, og Vard Group konkurrerer med Kleven Verft om å bygge skipene. I siste leddet konkurrer de store offshorerederiene med hverandre om å levere de beste operasjonene fra de beste skipene til oljeselskapene.

Den maritime næringsklyngen står i en særstilling i Møre og Romsdal, og har i kraft av sin størrelse, kompletthet og globale profil en betydelig tiltrekningskraft på kapital, bedriftsetableringer og kompetente personer. Den høye andelen lokalt eierskap gjør også at det er liten fare for at klyngen vil forvitte i en nedgangskonjunktur. I stedet er det grunn til å forvente at dersom markedsnedgangen blir langvarig, for eksempel som følge av lav oljepris og lave investeringer på norsk sokkel, vil aktørene forsøke å omstille seg til nye anvendelser og nye markeder for sin basisteknologi og sin kompetanse.

6.5.2. Møbelklyngen

Den sunnmørske møbelindustrien har gjennomgått store endringer over flere år: Fra å være en næring som leverte håndlagde møbler til det norske markedet til å levere møbler produsert av roboter til hele verden. Næringen har ingen naturlige fortrinn i Norge, og har måtte konkurrere med design og produksjon over hele verden. Antall ansatte har falt fra toppen på 1990-tallet med 11 000 ansatte til omtrent 5 000 i dag.

I dag er det færre bedrifter igjen og den Sunnmørske møbelklyngen er ikke så sterk som den en gang var. For å styrke møbelbedriftene ble det opprettet et klyngesamarbeid som fikk Arena-status i 2014. Formålet med klyngesamarbeidet er å styrke møbel- og interiørbedrifter i Norge, og særlig i Møre og Romsdal.

Møbelindustrien har en forbindelse med den maritime klyngen ved at noen underleverandører leverer både til møbelindustrien og til den maritime næringen. Et eksempel er Sykkylven Stål som leverer metallkomponenter til møbel- og verkstedindustri. Møbelindustrien er også inne som underleverandør til skip produsert i Møre og Romsdal.

Oppkjøpet av Stokke av det koreanske selskapet NXC viser at norske merkevarer har en verdi på det internasjonale markedet. Hva som blir konsekvensen av salget fortsatt for tidlig å si noe om. Selskapet har i dag et sterkt designmiljø, men dette er kompetanse som kan flyttes eller erstattes enklere enn et verft eller fabrikk.

6.5.3. Sjømat

Sjømatnæringen i Møre og Romsdal er fylkets fjerde største næring og fylket har lange tradisjoner innen fangst og bearbeiding av fisk. I dag har sjømatnæringen sterke miljøer knyttet til pelagisk fiske, produksjon av klippfisk og biomarin industri. Den biomarine klyngen er det sterkeste av miljøene med komplette verdikjeder, sterke kompetansemiljøer og en egen klyngeorganisasjon. På tross av mange oppdrettsanlegg i fylket har ingen av de største oppdrettsselskapene hovedkontor i Møre og Romsdal.

Ålesund har også mistet statusen som Norges sjømathovedstad til Bergen. Bergen har de senere årene bygd opp en sterk sjømatklynge rundt de store oppdrettsselskapene, Fiskeridirektoratet og Universitetet i Bergen. Nærheten til de store utdanningsinstitusjonene i Bergen gjør det lettere å tiltrekke seg høykompetent arbeidskraft enn i Ålesund. Pelgaia valgte å plassere sitt hovedkontor i Bergen fremfor Ålesund. Det tyder på at Ålesund ikke er like attraktivt sted som vertskap for sjømatnæringen som Bergen.

Det er gode forhold for å drive sjømatvirksomhet i Møre og Romsdal. I fylket har det vært likevel noen tilfeller der næringen ikke har opplevd å få tilgang på nødvendig areal og gode nok rammevilkår for etablere og videreutvikle sin virksomhet. Uten å ta stilling til om det er riktig å begrense sjømatnæringens areal eller stille strengere krav til utslipp enn i dag, er det grunn til å tro at disse forholdene svekker Møre og Romsdals attraktivitet overfor sjømatnæringen.

Næringen må sørge for at den klarer å rekruttere høyt kompetent arbeidskraft til næringen for å sikre at strategiske funksjoner blir værende i fylket. Spissede utdanningsløp på HiÅ og HiM inn mot ledelse av sjømatbedrifter kan da være et relevant grep.

6.6. Våre anbefalinger

Møre og Romsdal har gode forutsetninger for å være et viktig næringsfylke. Det krever likevel at det jobbes bevisst og målrettet for å styrke fylkets vertskapsattraktivitet. De følgende anbefalingene kan bidra til dette.

Videreutvikle muligheten for transport inn og ut av fylket

Møre og Romsdal ligger i utkanten av Norge og Europa, og det medfører høye transportkostnader for næringslivet. God infrastruktur sørger for at personer og varer lett kan transporteres inn og ut av fylke. Gode veier, moderne havner og flyplasser med mange avganger vil alltid være viktig i/for næringslivet.

Prioritere samferdselsprosjekter som reduserer transportkostnadene for næringslivet.

Reiseavstander innad i fylket er viktig, men ikke alle veier er like viktig. Veier som reduserer reisetiden for næringslivet bør prioriteres. Lavere reisekostnader gir mer samarbeid og skarpere konkurranse, som igjen fører til at næringslivet blir bedre rustet mot internasjonal konkurranse.

Utvikle næringsspesifikke utdanningsløp i fylket for sjømatnæringen

Sjømatnæringen i Møre og Romsdal er sterk, men det bør vekke bekymring at Bergen de senere årene har styrket sin posisjon på bekostning av Ålesund som Norge sjømathovedstad. En måte å gjenvinne initiativet på kan være å styrke næringens kompetanse på logistikk. Høgskolen i Molde er ledende på logistikk i landet og jobber tett med både maritim næring og petroleumsnæringen i fylket. Her kan det være interessant for sjømatnæringen å innlede et tettere samarbeid Høgskolen i Molde.

Lokalpolitikere må fortsette å være talerør for det lokale næringslivet

Næringslivet opplever politikere som viktig. Hva politikere sier og gjør kan påvirke næringer, både positivt og negativt. Som talerør for næringslivets interesser inn mot sentrale politikere er lokale politikere ofte mer effektive enn hva selskapet eller profesjonelle lobbyister er. Denne rollen bør politikere være bevisst på å dyrke.

Øke kompetansen blant politikere og byråkrater på næringslivets behov og virkemåte

Politikere og byråkrater legger til rette rammevilkårene for næringslivet. Det kan fort oppstå misforståelser mellom det offentlige og private bedrifter. Misforståelser kan føre til unødvendig dårlig samarbeidsklima og redusere fylkets attraktivitet som sted å investere. Derfor er det viktig at politikere og byråkrater skaffer seg bedre kjennskap til både hva næringslivet trenger og hvordan det fungerer.

Ikke stå i veien for omlegging og omstilling av næringslivet. Det offentlige må heller ikke stå i veien, men heller oppfordre til omstilling i næringslivet. Gode rammevilkår, attraktive bomiljøer og sterke utdanningsinstitusjoner bidrar til langsiktig verdiskaping og er områder som politiker bør engasjere seg i som gode verter for næringslivet. Hvis politikere derimot tviholder på gamle næringer og sementere gammel næringsstruktur utsetter bare nødvendig omstilling i næringslivet. Og når tiden for omstilling så kommer er det kanskje ikke så lett å finne de som synes Møre og Romsdal er så attraktivt som vertskap.

7. Referanser

- Grünfeld, L. A., & Jakobsen, E. W. (2006). *Hvem eier Norge - Eierskap og verdiskaping i et grenseløst næringsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jakobsen, E. W., Grimsby, G., Sørvig, Ø. S., & Aalen, P. (2014). *Eierskap for langsiktig verdiskaping på Vestlandet*. Bergen: Bergen Næringsråd.
- Mellbye, C., & Jakobsen, E. W. (2014). *Norske offshoreredier - skaper verdier lokalt, vinner globalt*. Oslo: Rederiforbundet.
- NOU 2011:3. (2011). *NOU 2011:3 Kompetansearbeidsplasser – drivkraft for vekst i hele landet*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Reve, & Sasson. (2012). *Et kunnskapsbasert Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ulstein, H., Gulbrandsen, M. H., Iversen, E. K., Høiseth-Gilje, K., & Grünfeld, L. A. (2013). *Ettrevaluering av Rv 653 Eiksundsambandet*. Oslo: Menon Business Economics.

8. Vedlegg

8.1. Intervjuliste

Navn	Selskap	Begrunnelse
Nora Forrisdal Larssen	Nordstjernen	Styrerepresentant i Ekornes for Nordstjernen.
Egil Magne Haugstad	Pelagia	CEO i Pelagia
Sturla Steinsvik	Omya	Tidligere eier av Hustadmarmor sammen med Schachenmann-familien.
Hallvor Molland	Hydro Sunndal Verk	Informasjonsdirektør i Hydro ASA
Sverre Valvik	Glamox ASA	Konsernsjef i Arendals Fossekompani og styremedlem i Glamox ASA
Bonnevie Wollebæk	Rolls Royce Marine	President i Rolls-Royce Marine internasjonalt
Gary Chouest	Island Offshore Management	Eier av Edison Chouest Offshore
Øyvind Tørlen	Converto Partners	Tidligere CEO i Ekornes
Øyvind Haram	Firskeri- og havbruksnæringens landsforening	Informasjonssjef

8.2. Menons næringsinndeling

Næring	Beskrivelse
Bygg og anlegg	Produksjons- og handelsbedrifter som leverer varer til byggenæringen, utførende, arkitekter og rådgivere, utleie av maskiner og utstyr og eiendomsselskaper, både de som drifter og forvalter eiendommer og de som driver salg og utleie.
Finans	Bank, forsikring, forvaltning, finansiell rådgivning, markedsplasser og infrastruktur, kredittforetak og inkasso samt finansiell kommunikasjon og IT.
Fornybar energi	Distribusjon og handel med kraft, produksjon av fornybar energi, avfallshåndtering og resirkulering, rensing av fraksjoner og overvåkning av miljøet, samt leverandører av teknologi og rådgivning rettet mot sektoren.
Handel	Alle grossister, agenter og detaljhandelsbedrifter uavhengig av bransje, rettet mot både forbrukere og næringsliv.
Helse	Diagnose og behandling, private pleie- og behandlingstilstander, engros- og detaljhandel med helseprodukter og varer, forskningsinstitusjoner, biotek og medtek, life science, samt veterinærtjenester. Offentlige sykehus er ikke inkludert
Kunnskapstjenester	Teknologisk, økonomisk, juridisk, administrativ og markedsmessig konsulent- og rådgivningstjenester, til alle typer næringer og til offentlig forvaltning.
Maritim næring	Rederivirksomhet, det vil si eierskap og operasjon av skip og andre flytende enheter, samt design, bygging og leveranser av spesialiserte tjenester og utstyr til rederier.
Offshore	Aktiviteter knyttet til utvinning av olje og gass, slik som boring og brønntjenester, feltutvikling (subsea og topside), operatørskap, geologi og seismikk, operasjoner og tjenester og nedstrøms aktiviteter, som raffinering og rørtransport.
Prosessindustri	Metall-, kjemisk-, miljøteknologi-, papir- og farmasøytisk industri.
Reiseliv	Alle typer bedrifter som leverer tjenester til mennesker på reise, dvs. opplevelses-, overnattings-, serverings-, transport- og formidlingsbedrifter.
Sjømat	Fiskeri, fiskeoppdrett og bearbeiding og eksport av sjømat, samt leverandører av utstyr og tjenester til de ulike delene av verdikjeden.
IT, Tele og media	Salg av utstyr og tjenester tilknyttet tele-, audio- og video-, trådløs-, satellitt- og kabelbasert telekommunikasjon, kringkasting og produksjon av fjernsyn og radio, utgivelse og trykking av aviser, blader og bøker, grafiske tjenester og medieformidling. Samt utviklere, selgere og leverandører av IT-produkter og tjenester.
Næringsmiddelindustri	Næringsmiddelindustri består av bedrifter som produserer kjøtt og kjøttvarer, fisk og fiskevarer, dyrefôr, mineralvarer, iskrem, øl, mineralvann og andre næringsmidler, blant annet gjennom foredling av jordbruksprodukter.
Teknologiindustri	Teknologiindustri omfatter et stort antall industribedrifter med et bredt næringsfokus. Vi gir dem fellesbetegnelsen «teknologi» fordi de produserer varer som inneholder teknologiske komponenter. Dette skiller dem fra prosessindustrien. Bedrifter med hovedfokus rettet mot maritim og offshore olje og gass er ikke inkludert her.